

A550162

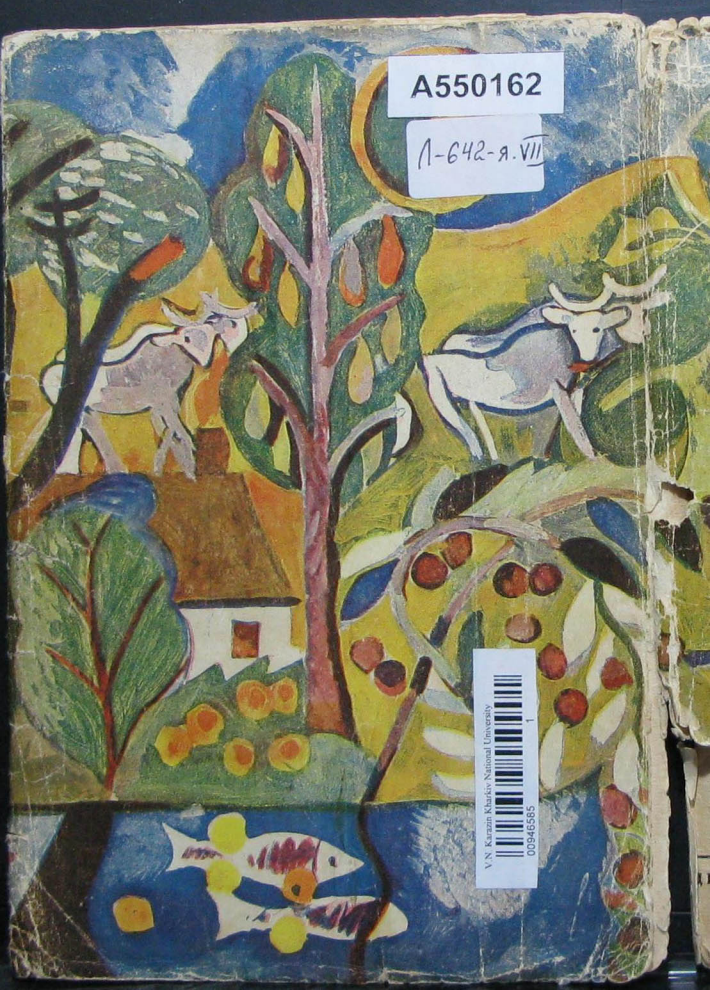
Л-642-я.VII

V.N. Karazin Kharkiv National University

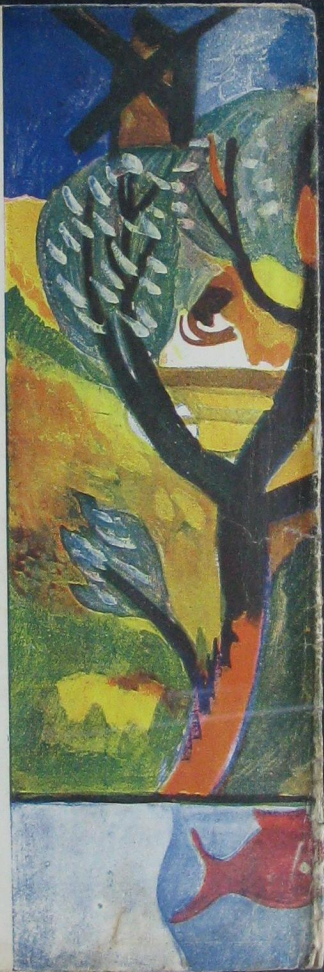
00946585

1

Київський Окрліт № 05324.

«Київ-Друк», 1-а друк, № 300—40.000.

(Handwritten signatures and names)

Ціна 1 крб. (Р)

Державне Видавництво України

Київ

1950

5012.

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЯРМАРОК

АЛЬМАНАХ
МІСЯЧНИК
КНИГАСЬОМА (137)
ЧЕРВЕНЬ — 1929

Д В У

**ОБОВ'ЯЗКОВИЙ
ПРИМІРНИК**

Бібліографічний зомис цього
видаання зміщено в „Літописі
Українського Друку“, „Карт-
ковому Репертуарі“ та інших
показниках Української
Книжкової Палати

Надруковано 5.000 прим.
в друкарні Державного
Видавництва України
імені Г. І. Петровського
Харків, Укрголовліт 2956
22/VII 1929 р. Зам. 1538

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ХНУ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА
№ A550162

В КРАСВЕСЬКІЙ 27

Галло! Галло! Галло! Усім! Усім! Усім!
Говорить Ярмарком „Літературного Яр-
марку" на хвилі 500.000 метрів із міста
Харкова, столиці Української Соціалістич-
ної Радянської Республіки. Читайте, шановні товариші, чергову
137 книгу нашого позагрупового альманаху

Він, — отой автор інтермедій 137 книги „Літературного Ярмарку“, є цілком несподіваний і зовсім незвичайний. То-

ДО АВТОБІОГРАФІЇ АВТОРА
ІНТЕРМЕДІЇ 137 КНИГИ
„ЛІТЕРАТУРНОГО ЯРМАРКУ“

ЧЕРВЕНЬ 1929

му й автобіографію його написати значно тяжче, ніж його попередніх товаришів, значно, повторюємо, тяжче, а то й зовсім неможливо. В чому ж тоді річ, шановна редакціє? — запитає нас шановний товариш читач, сподіваючись дістати від шановної товаришки редакції вичерпливу відповідь. Річ (так, це буде найвичерпніша відповідь), і до того ж річ проста і ні скільки не незвичайна, бо ніякого автора, ніяких автобіографій та інтермедій у цій 137 книзі немає, — річ отже, як уже сказано, проста і ні скільки не незвичайна, — полягає в тім, що на цей раз шановна товаришка редакція вирішила лишити шановного товариша читача зовсім без усяких автобіографій, інтермедій або епілогів. Це злочин, безумовно злочин, але що ж робити?! Що ж робити! Вигукнете Ви і ми з вами, вигукнемо ми і Ви з нами, вигукнете Ви і ми купно один і сто тисяч разів! Робити, очевидно, нічого. То ж треба просто помиритися із цим неприємним фактом і, взявши до рук чергову 137 книжку „Літературного Ярмарку“ та поминувши тут і роман тов. Гжицького, і повість Миколи Хвильового, — зупинитися просто хоча б на портретах, намальованих Анатолем Петрицьким, яких, портретів, аквареллю

і кольоровими олівцями він Анатоль Петрицький, зробив уже тридцять і ще має зробити стільки ж, щоб, так би мовити, утворити цілу, надзвичайно цікаву, галерею діячів мистецтва УСРР. Ви скажете, може, що це так собі забавки Анатолія Петрицького. Але ні, ви помиляєтесь, шановний товаришу читаче! Це, тобто галерея портретів, яку робить Анатолій Петрицький, „не так собі“, а є щось артистичне і в цьому ви переконаєтесь за якісь півроку, побачивши на власні очі їх в альбомі, що його має видати Державне Видавництво України на втіху всім, хто любить яскраву фарбу, сміливу руку і гарноту поетичного льоту. Словом, за якісь півроку ви будете мати у себе на руках альбом портретів Анатолія Петрицького, а покищо дозвольте зробити вам маленький сюрприз. Маленький цей сюрпризик полягає не в тому, що Ярмарком позбавив вас можливості читати інтермедії у цій книжці, а, навпаки, цей маленький сюрпризик полягає в тому, що Ярмарком дозволив собі вмістити тут цілу серію незвичайно цікавих листів, що ними оце недавно були обмінялися визначні українські діячі з приводу різних приводів, а найголовніше з приводу шляхів української пролетарської літератури Проте ці шляхи, як відомо, бувають не тільки „впевнені“, але часто-густо просто таки прекрасні і несуть з собою чималі перемоги. Так, приміром, таку чималу перемогу одержали ми з вами, шановний читачу, помістивши у цій 137 книзі нашого „Літературного Ярмарку“ цікавий роман тов. Гжицького „Чорне Озеро“ та не менше цікаву сатиру т. Хвильового, сатиру, із якої чи, власне, в якій, або, ще вірніше, де ви матимете не тільки всі можливості, але й приємність якнайближче зазнати Івановичем, який, Іван Іванович, буде цьому не зовсім радий, але, — як немогутий аж ніяк запобігти такому для нього трошки несподіваному знайомству, — й не зовсім і печальний. Бо він... Але хай йому... Словом,

шановні товариші читачі, ви не пошкодуєте часу, витраченого на те, щоб познайомитися якнай докладніше із нашою черговою 137 книгою „Літературного Ярмарку“. До речі, тут ще сповіщаємо, що „Народнього Малахія“ — п'єсу, яку ви з таким нетерпінням чекаєте, ми, попри всього нашого бажання, аж ніяк не зможемо видрукувати, як обіцяли те, у книзі 138, а мусимо переставити його до книжки 139.

Буде так: синя ко-
пула неба,
повна білих, як ска-
терті, хмар,

що мандрують далеко-далеко,
а куди — я не знаю.

І на південь, над бором похмура,
таємнича Лиса Гора,
що весною, як квітли левади,
квітла білими квітами снігу;

що за нею, ген-ген, за лісами,
там, де кручі, гадюки і тінь,
танцювала Маріянка з козаками
й погубила золоті ключі...

Буде рвучий підгірський потік,
що гонив, кришталевий, в незнане,
що нашіптував довгі казки,
повні блиску і чарів і дива...

Буде Бурко, друг волохатий,
за камінням скакати в потік,
уїдати шалено-весело,
заталапаний, любий, смішний.

Будуть дні, як пахучі квітки,
як дбайливі мамині руки,

ДИТИНСТВО

ВАСИЛЬ БОБИНСЬКИЙ

Матері й батькові

розквітати з народин сонць
й вечорами в'янути в смутку...

І роями розжевліх зір
з темносинього теплого неба
будуть ночі сіяти в душу
невтишиму солодку тоску...

Поки втомлених біанням ніч
і насичених баченням зіниць
не обіорне постіль м'яка
і матерня рука перед сном...

Зникнуть — Бурко, левади й потік
лісі гори, квітки й Маріанка,
і рої заколотих зір,
і хмарки, що мандрують - мандрують...

Лиш вночі, по півночі, розбурхає сон
таємничий і знаний залізний цмок,
що застука, захука, загри', прилетить
і пішов і пішов в хугу, в хугу, у хугу —

і лиш іскри яркі, як розхристану гриву,
як розхрист'. як розхрист', повійне в чорну
в хугу, в хугу майне тьму,

й лиш хлоп'яти оставить неспокій:
чи де є і для нього спочин?

ІВАН ІВАНОВИЧ

— Сім'я, друзі, винаходи, взагалі деталі його зворушливого життя, нарешті, опис трагічної загибелі.

Заче́м же зобража́ть бедно́сть, да бедно́сть, да несо́вершенство на́шої жи́зни, ви́капыва́я лю́дей на́ глауши́, на́ отда́ленних а́коуако́в го́сударства́? Чтò же де́лать, е́сли у́с е́ тако́вы по́йствя́ сочи́нителя́, и, заболев со́бственным несо́вершенством, у́же и не мо́жет зобража́ть он ниче́го дру́гого, как то́лько бедно́сть да бедно́сть, да несо́вершенство на́шей жи́зни, ви́капыва́я а́ндей на́ глауши́, на́ отда́ленних а́коуако́в го́сударства́? И вот о́пять попада́и мы в гла́в ь, о́пять паткну́лись на а́коуако́в. Зато ка́кая глаушь и ка́кой а́коуако́в!

Н. Гоголь

Текерей, наприклад, каже, що Свифт (ви пам'ятаєте „Гуліверову подорож“) справляє на нього вражіння величезного гіганта і що загибель його, Свифтова, нагадує йому, Текерею, загибель грандіозного царства.

Так думав про названого автора і Іван Іванович, і думав саме в ті дні, коли його було вигнано з третього курсу юридичного факультету за „вольтер'янство“. Він тоді навіть обіцяв комусь, на випадок перемоги „революційного народу“ зробити „Гуліверову подорож“ настольною книгою і положити її з правого боку від Рабле („Гаргантюа“ і „Пантагрюеля“ він уже давно дістав за невеличку ціну у букініста). Але, поперше, це було страшенно давно, а подруге, Іван Іванович просто забув про Свифтове існування. Правда, сьогодні відростає його симпатичний синок, що коли б (все можливо!) зупинить свій „вольтер'янський“ погляд на чіткому силуеті злого англійського сатирика, та, на жаль, оповідання це не про сина, а про батька, і тому дозвольте попрохати пробачення за деяку непослідовність і вітєватість в думках і перейти, нарешті, до необхідних зарисовок.

І Декілька слів про мажорне сонце, а також і про те, що мусить цікавити читача. Вулицю, що на ній живе мій симпатичний герой, названо ім'ям Томаса Мора („вулиця Томаса Мора“). Це не зовсім поганий закуток в нагірній частині нашого, як говорить Іван Іванович, заздалегідь і зобуренням відкидаючи ганебне міщанство, — нашого „від

голови до п'ят революційного города". Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі (таксі!) і де вже не плентаються зовсім сумні, допотопні візники. Тут вам, нарешті, мало не біля кожного будинку розведено запашні клумби, що так пахнуть улітку приїсним запахом резеди. Багато років тому ця вулиця звалась Губернаторською, і по ній метушились чиновники імператорського режиму. Тепер, як запевняє Методій Кирилович (про Методія Кириловича читайте далі), на цій вулиці ви не зустрінете жодного чиновника того ж таки імператорського режиму. Словом, на вулиці Томаса Мора панує зразковий порядок і, як говорить мій герой, порядок в, так би мовити, „новій революційній інтерпретації". Отже, нема нічого дивного, що Іван Іванович мешкає саме в цьому зразковому закуткові, а не десь на старорежимно-подібній околиці.

Будинок, де живе Іван Іванович, теж не без видатних заслуг: його збудовано тільки два роки тому, і тому його пролетарське походження не підлягає жодному сумніву. Правда, виникнення цього хмародряпу зв'язано з якоюсь випадковою панамною, але поперше — яке це має відношення до цього оповідання? і подруге — хто ж має сумнів, що наш, на днях розкасірований робітничо-селянською інспекцією комхоз, ніколи нічого не мав спільного хоч би з тією ж міською думою де, як відомо, теж засідали не завжди не грабіжники й не завжди не спекулянти. Словом, і згаданий будинок цілком відповідає прогресивним прагненням могого симпатичного героя.

... — Добрий вечір, Іване Івановичу! Як ся маєте?

— Доброго здоров'я, Іполіте Онуфрієвичу! Як бачите, іду з ячeyки!

Мій герой іде по вулиці тим повільним кроком, що ним ходять тільки дуже поважні й шановні громадяне. Мажорне сонце грає зайчиками у вікнах

симпатичних будинків і своїми ласкавими біло-рожевими проміннями благословляє його важку путь.

А втім, додому Іван Іванович дійде тільки за якісь пів години, і тому дозвольте забігти вперед і одрекомендувати його сім'ю, — саме ту сім'ю, що творить „новий комуністичний побут“. Дозвольте помандрувати до вищезгаданого будинку і пошукати відповідної квартири.

Перша двер — не та! Друга — не та! Нарешті число 38, і на вас війнуло приемним одекольоном. Та, на жаль, в кімнатах ви застали тільки дружину мого героя — Марфу Галактіонівну (партійна кличка — „товаришка Галакта“). Марфа Галактіонівна теж надзвичайно симпатична жінчина і теж цілком відповідає прогресивним прагненням Івана Івановича (до речі, партійна кличка „Жан“). Вона, наприклад, ніколи не манікюрює нігті і тільки в останній час (і то зрідка) трошки манікюрює... для здоров'я („для гігієни“, як говорить товаришка Галакта). Одягається вона дуже просто, хоч і з смаком, і у всякому разі багато дешевше т. зв. непманок. Вона не худа і не гладка, а, просто кажучи, середнього зросту та з деяким нахилом до повноти. Її чорне волосся і тепер підстрижене, але з таким похвальним розрахунком, щоб на партзібранні її можна було називати товаришкою Галактою, а дома — Марфою Галактіонівною. Словом, дружина Івана Івановича — зразковий тип дружини нового побуту. Правда, вона трохи хитріша за свого чоловіка але це питання треба, очевидно, розглядати, як момент чисто біологічного порядку, що виникає незалежно від соціальних пертурбацій.

Марфа Галактіонівна дуже любить читати Леніна й Маркса. Але іноді вона сідає читати Леніна й Маркса, а рука тягнеться за Мопасаном. Це буває тоді, коли в кімнату влетить такий симпатичний, але зовсім не підпорядкований монументально-реалістичній теорії весняний вітерець і почне валяти дурня

в її декольте. Але й тоді товаришка Галакта уміє себе тримати в руках: вона в цей час читає тільки такі романи, як от „Хуліо-Хуреніто“ з передмовою Н. Бухаріна і „Любов Жанни Ней“ — без передмови названого Бухаріна, але зате того ж самого автора, що до його твору писав передмову член ЦК ВКП.

Товаришка Галакта (Марфа Галактіонівна) народила з Іваном Івановичем (товариш Жан) сина й доньку. Сина назвали революційним ім'ям — Май, а доньку не менш революційним — Фіалка. Май уже записався в жовтенята, а Фіалка покищо кандидатка.

Крім цих законних членів сім'ї є ще, так би мовити, незаконні, себто не зв'язані інтимними родинними зв'язками. Це — мадмуазель Люсі — гувернантка і Явдоха — радянська куховарка, член місцевого харчсмаку. Словом, челядь Івана Івановича так відноситься до хазяїв, як приблизно 2 до 4. Іншими словами, пропорція цілком законна, і у всякому разі нічого не має спільного з буржуазними замашками.

— Але хто ж цей Іван Іванович? (мій герой уже прийшов додому і поставив свою парасольку в соняшну пляму того сонця, що благословляло його важку путь — саме важку, бо щось із серцем не ладно — своїми мажорними рожево-білими проміннями). Хто ж цей Іван Іванович?

— Ах, боже мій! Хіба ж не ясно? Це, на погляд Семена Яковича (про Семена Яковича теж читайте далі), це — зразковий член такої то колегії, такого то тресту. Правда, утримання його складається всього з 250 карбованців, але про цю цифру можна говорити в тому разі, коли не рахувати різних дрібничок, як от: поверхурочних, добових і того регулярного гонорару, що його він добуває від місцевої преси за не зовсім некомпілятивні статті. Словом, матеріальний стан мого героя нижче нормального, коли взяти на увагу бюджет нашого сучасного буржуа чи то курс червінця, і особливо той факт, що Іван Іванович людина мало не з вищою освітою.

Товариш Жан (Іван Іванович) свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою і говорить, так би мовити, баритональним басом.

Костюм Іван Іванович носить не із дешевих, бо добре зосвоїв відповідну англійську мудрість.

— Я, — каже мій герой, — не такий багатий, щоб купувати дешеві костюми.

— Розуміється, — каже Марфа Галактіонівна. — Це тільки наші дикуни не додумуються до цього.

— Невже ще не додумались? — дивиться на дружину поверх окулярів товариш Жан і поправляє жилет на своєму досить таки надутому, наче незадоволеному, череві.

Марфа Галактіонівна не любить відповідати на такі запитання і, тому заплющивши очі, лягає на канапу. Тоді на вікно сідає якась птичка (зовсім як канарейка) і каже: „чирик-чирик“. Тоді ж куховарка Явдоха щось наспівує в кухні, але наспівує вона якусь зовсім незрозумілу пісню: з одного боку нібито мажорну, а з другого — начебто дражнить, („У народі ходить звістка, що на вас ще буде чистка... Ось тоді моя рука РСІ й партійная КаК'а“) і товаришка Галакта думає: „як дивно! Як незрозуміло, що простий народ і досі чимсь незадоволений і досі ніяк не перейде на справжній мажор... Ех, проклятая спадщина царизму!“

Але Іван Іванович знову подивився на дружину поверх окулярів і, зиркнувши на кухенні двері, де порається Явдоха, запитує ледве чутним голосом:

— Ну, Галакточко... А... що там взагалі говорять про мене?

— Себто де говорять?

— Ну... взагалі. Так би мовити, і в партійних колах, і... взагалі, де прийдеться.

Товаришка Галакта дивиться на товариша Жана матернім поглядом і каже:

— Що ж про тебе можуть говорити?... Говорять, що ти дуже гарний робітник і зразковий партієць.

Іван Іванович потирає руки, йде до радіо-рупору і ніжно гладить його своєю долонею: він цілком задоволений з цієї інформації. Головне, щоб не вийшло тих чи інших непорозумінь. Хіба він не готовий піти на смерть за свою партію і за будування соціалізму, скажім? Таким чином, товаришка Галакта зовсім не даремно прислухається до різних розмов, що в них так чи інакше може фігурувати його незаплямоване ім'я“.

— Галакточко, — каже Іван Іванович, виймаючи з бокової кишені картку. — Здається, завтра вносити на „друга дітей“?

— Чого ти так поспішаєш! — каже Марфа Галактіонівна. — Це вже буде зверхакуратність. Люди іноді не вносять по п'ять місяців, а ти не даєш і місяцю пройти.

Іван Іванович задоволено посміхається.

— І прекрасно! — говорить він. — Треба бути зразком для інших і особливо для несвідомої позапартійної маси.

— Воно, звичайно, так! — говорить Марфа Галактіонівна. — Але все таки образливо, що цього маленького героїства ніколи й ніхто не помітить і не поставить тобі на пліч.

Мій герой рішуче махає своєю білосніжною рукою.

— І не треба! — махає він своєю білосніжною рукою, — боже борони! Я зовсім не хочу, щоб мої безкористливі вчинки помічали плюсами... Саме так і треба нести знам'я комунізму!

Іван Іванович йде до вікна, розчиняє його і задумливими очима дивиться в даль. Він дивиться туди, де кінчається город, де починаються тихі поля і м'яко-бірюзове небо, де прекрасні горизонти тривожать душу тією легенькою тривогою, що не запалює тебе бунтом дрібнобуржуазного імпресіонізму, а зовсім навпаки: ласкає радісним спокоєм мажорно-монументального реалізму.

— Не треба! — уже майже несвідомо махає ру-

ками Іван Іванович в прекрасний горизонт і, поширюючи ніздрі, вбирає запах резеди з першої „робітничо-селянської“ (так кваліфікує він першу клумбу), — клумби.

Зворушлива самовідданість мого героя досягає в ці хвилини апогею. І хочеться перед такою самовідданістю похиляти всі республіканські прапори і з почуттям задоволення промовити:

— Іване Івановичу! Воістину, ви — зразкова людина нашої безпримірної епохи, і ваше ім'я, очевидно, буде фігурувати в Пантеоні „Червоних дощок“.

Бо й справді: хто ще так акуратно вносить членські внески, як мій герой? Правда, вони не приблизшують щось 2-х процентів його заробітку, але справа ж не в якості, а в кількості. А кількість тут воістину солідна: він і член „Друга Дітей“, і член „Повітрофльота“ та „Доброхема“, він член якогось клубу мало не політкаторжан (ще б пак: хіба це не мого героя хотіли колись вислати — при старому режимі — із одної губернії в другу?), він і член профспілки, він... і т. д. і т. п. Словом, в цьому сенсі Іван Іванович, очевидно, не має собі рівних.

Але мало того: він навіть Марфу Галактіонівну загітував на таке широке членство і, головне, на таку безкористливість, коли нікому не відомо маленького геройства серед бурхливих подій нашого, як думає товариш Жан, заздалегідь і з обуренням відкидаючи ганебне міщанство, „з голови до п'ят революційного города“.

— Тек-с! — говорить, нарешті, зідхаючи, Іван Іванович і сідає на канапу. — Коли хочеш, я буквально не розумію!

— Чого ти, Жане, не розумієш? — питає Марфа Галактіонівна.

— Та взагалі... З приводу, знаєш, будування соціалізму.

Товаришка Галакта насторожується. Вона підходить до чоловіка і ніжно обіймає його.

Іван Іванович потирає руки, йде до радіо - рупору і ніжно гладить його своєю долонею: він цілком задоволений з цієї інформації. Головне, щоб не вийшло тих чи інших непорозумінь. Хіба він не готовий піти на смерть за свою партію і за будування соціалізму, скажім? Таким чином, товаришка Галакта зовсім не даремно прислухається до різних розмов, що в них так чи інакше може фігурувати його незаплямоване ім'я“.

— Галакточко, — каже Іван Іванович, виймаючи з бокової кишені картку. — Здається, завтра вносити на „друга дітей“?

— Чого ти так поспішаєш! — каже Марфа Галактіонівна. — Це вже буде зверхакуратність. Люди іноді не вносять по п'ять місяців, а ти не даєш і місяцю пройти.

Іван Іванович задоволено посміхається.

— І прекрасно! — говорить він. — Треба бути зразком для інших і особливо для несвідомої позапартійної маси.

— Воно, звичайно, так! — говорить Марфа Галактіонівна. — Але все таки образливо, що цього маленького геройства ніколи й ніхто не помітить і не поставить тобі на плюс.

Мій герой рішуче махає своєю білосніжною рукою.

— І не треба! — махає він своєю білосніжною рукою, — боже борони! Я зовсім не хочу, щоб мої безкористливі вчинки помічали плюсами... Саме так і треба нести знам'я комунізму!

Іван Іванович іде до вікна, розчиняє його і задумливими очима дивиться в даль. Він дивиться туди, де кінчається город, де починаються тихі поля і м'яко-бірюзове небо, де прекрасні горизонти тривожать душу тією легенькою тривогою, що не запалює тебе бунтом дрібнобуржуазного імпресіонізму, а зовсім навпаки: ласкає радісним спокоєм мажорно-монументального реалізму.

— Не треба! — уже майже несвідомо махає ру-

ками Іван Іванович в прекрасний горизонт і, поширюючи ніздрі, вбирає запах резеди з першої „робітничо-селянської“ (так кваліфікує він першу клумбу), — клумби.

Зворушлива самовідданість мого героя досягає в ці хвилини апогею. І хочеться перед такою самовідданістю поскиляти всі республіканські прапори і з почуттям задоволення промовити:

— Іване Івановичу! Воістину, ви — зразкова людина нашої безпримірної епохи, і ваше ім'я, очевидно, буде фігурувати в Пантеоні „Червоних дощок“.

Бо й справді: хто ще так акуратно вносить членські внески, як мій герой? Правда, вони не прибільшують щось 2-х процентів його заробітку, але справа ж не в якості, а в кількості. А кількість тут воістину солідна: він і член „Друга Дітей“, і член „Повітрофлота“ та „Доброхема“, він член якогось клубу мало не політкаторжан (ще б пак: хіба це не мого героя хотіли колись вислати — при старому режимі — із одної губернії в другу?), він і член профспілки, він... і т. д. і т. п. Словом, в цьому сенсі Іван Іванович, очевидно, не має собі рівних.

Але мало того: він навіть Марфу Галактіонівну заігував на таке широке членство і, головне, на таку безкористливість, коли нікому не відомо маленького героїства серед бурхливих подій нашого, як думає товариш Жан, заздалегідь і з обуренням відкидаючи ганебне міщанство, „з голови до п'ят революційного города“.

— Тек - с! — говорить, нарешті, зідхаючи, Іван Іванович і сідає на каналу. — Коли хочеш, я буквально не розумію!

— Чого ти, Жане, не розумієш? — питає Марфа Галактіонівна.

— Та взагалі... З приводу, знаєш, будування соціалізму.

Товаришка Галакта насторожується. Вона підходить до чоловіка і ніжно обіймає його.

— Невже і ти вже почав сумніватися? — говорить вона таємничим голосом і попередливо заглядає в другу кімнату: чи не зайшов хто?

— Що ти кажеш, голубонько! — нервово махає рукою мій герой. — За кого ти приймаєш мене? Я просто... не розумію цих... як би їх назвати... бузотерів! Ну, словом наших супротивників. Чого їм треба? Чого вони хочуть від нас? Ну, скажімо так: диктатура пролетаріату єсть? Єсть! Власть у наших руках? У наших! Фабрики і заводи націоналізовано? Націоналізовано! Червону армію організовано? Організовано! Комінтерн єсть? Єсть! Профінтерн єсть? Єсть!..

Іван Іванович на момент зупиняється, виймає з кишені білосніжну хустку і протирає нею свої рогові окуляри.

— Але візьми далі! — каже він. — Загальне навчання провадиться? Провадиться! До соціалізму посуваємось? Посуваємось! Комсомол єсть? Єсть! Піонери єсть? Єсть!.. Чого ж їм іще треба?.. Буквально нічого не розумію!

Марфа Галактіонівна поправляє декольте і хитренько примружує свої розумні очі.

— Чого їм треба? ... — каже вона. — Нічого їм не треба, а просто особисті рахунки!.. Позакулісна боротьба!

— Припустім... припустім! — раптом ще більше починає нервуватись Іван Іванович і його баритональний бас дістає дискантових ноток. — Але коли виродження я можу простити рядовим членам партії, то... вождям! (Мій герой робить тут знак величезного наголосу), вождям я цього простити не можу!.. Такий уже мені характер: стань переді мною на коліна, проси мене, що хочеш роби зі мною, а я все таки... не можу!

Іван Іванович бігає по кімнаті, розмахує руками і уперто дивиться на одну крапку на підлозі. І здається, що ця крапка не хто інший, як вищеназваний

„вождь“. І цей „вождь“ стоїть на колінах і просить милости в Івана Івановича.

— Ну добре!— говорить Марфа Галактіонівна.— Ти дуже не хвилюйся Жане, а то я боюся за твоє серце.

Але Іван Іванович не вгамоняється. Він іде до вікна, вибирає носом приїсний запах резеди з першої клумби, ловить слухом блакитний резонанс і, мало не переходячи в стан трансу, говорить:

— Серце?... Що мені серце, коли справа йде про інтереси пролетаріату? Я не люблю похвалятись своєю самовідданістю, я не вискакую на партзібраннях та в газетках з красивими словами. Але дозволь мені хоч дома одвести душу і вилити те, що накіпіло... Ти думаєш, мені мало накіпіло?... Ого!

Тут Іван Іванович почуває, що йому серце все таки зрадило: він сідає на канапу і просить води.

— Ах, боже мій!— кидає схвильованим голосом Марфа Галактіонівна і біжить до графіну.— Ти знову розтривожив себе!... Чи не послати за лікарем?... Знову прокляті дискусійщики!

— Не треба, голубонько! Не треба!...— і Іван Іванович заплющує очі.— Я вже й сам не радий, що маю такий палкий характер і таку більшовицько-витриману натуру. Але що робити: не можу я спокійно реагувати на партійне виродження.

Потім мій симпатичний герой іде до свого кабінету. Товаришка Галакта підходить до вікна і дивиться на свою зміну: на синка й на доньку, що в цей момент проходять повз клумби.

— Vous aimez les fleurs, мадмуазель Люсі?— питає Марфа Галактіонівна.

— Comment donc, madame!— каже мадмуазель Люсі.

Тоді хтось стукає в двері, і в кімнату йде Методій Кирилович—колега Івана Івановича. Методій Кирилович, як мишка: очі бігають, руки бігають і вся істота бігає. Товаришка Галакта каже, що їй Методій Кирилович подобається особливо своїми хитренько-підкинутими бровами та розумною головою.

— Тихше, — говорить Марфа Галактіонівна. — Жан зараз страшенно розтривожив себе і треба дати йому відпочинок. Хай ще полежить в кабінеті.

Методій Кирилович цілує хазяйці руку і інформує, що він забіг на кілька хвилин. Потім вони сідають на канапу і ведуть розмови на теми полового питання.

— Нічого не зробиш! — заплющивши очі, кидає Марфа Галактіонівна і зідхає. — Для народа ми вже, по суті, так би мовити, в принципі, розв'язали цю прокляту проблему, і в цьому сенсі буржуазна наука мусить капітулювати перед марксизмом. Але, знаєте, єсть ще такі виключні індивідуальності, що для них полове питання й досі являється загадкою.

— Ви, звичайно, маєте себе на увазі? — мило посміхається своєю хитренькою бровою Методій Кирилович і зовсім не нарочито, а випадково, майже позасвідомо, кладе свою руку на безумовно привабливий таз своєї співбесідниці.

— Я не люблю брехати! — знову зідхає Марфа Галактіонівна. — І скажу я одверто, без всяких міщанських забобонів: іноді мені так хочеться ласкати чужого мужчину, що ви й не в'являєте!

Методій Кирилович дивиться на двері кабінету і, ще ближче підсунувшись до товаришки Галакти, уже гладить її безумовно привабливе коліно.

— Йй - богу, не в'являєте! — шепоче товаришка Галакта. — Це таке, знаєте... як би його сказати... бажання, що...

Методій Кирилович починає нервово здригатись. Методій Кирилович...

Але автор в цей момент рішуче йде від дверей. Звичайно, сатирик, як і сатира, цілком заслужено не користуються поспіхом серед деяких поважних людей нашої республіки, звичайно, деякі поважні люди нашої республіки не без підстав вважають, що сатира віджила свій вік, і в нашому суспільстві їй немає місця, але дозвольте все таки запевнити: ми ніколи не підслуховуємо тоді, коли не можна під-

слухувати. Ми також і не підглядаємо тоді, коли не можна підглядати. Отже, дозвольте зробити ще декілька цілком цензурних зарисовок.

II Розмова на ліжкові. Фіялка робить „па“, а також і про те, як дивиться Іван Іванович на соціалізм та на комунізм. Кватира, де живе Іван Іванович зі своєю симпатичною сім'єю, складається тільки (тільки!) з чотирьох кімнат (не рахуючи, звичайно, кухні, клозету і ванної), себто: кабінету, їдальні, дитячої спальні (там же спить і мадмуазель Люсі) і спальні мого героя та його дружини. Словом, квартирна криза дала себе знати, і мій герой самовіддано пішов їй назустріч. Іван Іванович, наприклад, ніколи не вимагав окремої спальні для своєї куховарки, і Явдоха спить на ліжкові, на підлозі в коридорі. Бо й справді: яке він має право вимагати ще одну кімнату? Йому, звичайно, приємно було б почувати, що його власна куховарка має свій закуток, але... він же цілком свідомий партієць, і добре знає, як живуть інші. Іншим ще гірше становище: буває й так, що мають не чотири, а тільки три кімнати... от, наприклад, Микола Григорович.

— Ти, Галакточко, як гадаєш, — звертається мій герой до своєї дружини. — Невже всі мають по чотири кімнати?

— Звичайно, не всі! — рішуче інформує Марфа Галактіонівна. — Коли б всі мали по чотири, то тоді, може, не було б і квартирної кризи. А то буває по три, і навіть по дві буває!

Іван Іванович задоволено посміхається.

— Ні, — каже він — я ніколи не помиляюсь. Почуття пролетарської норми мене ще ніколи не залишало.

Мій герой іде до бюсту якогось відомого марксиста (в нього кілька таких бюстів) і задумливими очима дивиться на свого, як каже він, „ватажка“ і на іншу кабінетну, їдальну та спальну меблю. Він згадує бурхливі дні, коли мчалась огняна більшовицька

кавалерія і на Заході стояла тривожна заграва світового пожежу, коли ще якось зовсім йому не вірилось, що він таки прийде на деякий час до порівнюючи спокійного пролетарського життя серед ворожих, міщансько-буржуазних держав. Тоді Іван Іванович самовіддано проливав кров во ім'я кращого майбутнього і рішуче працював з товаришкою Галактою, завідуючи губерніяльною Наросвітою. Саме тоді він і одержав дещо з вищезгаданої меблі, як сюрприз від своїх співробітників. Мебля ця й досі була майже новенька і цілком відповідала новаторським поглядам могого симпатичного героя.

— Але що ж це за мебля? — запитує мене цікавий читач.

— Це — шість чи то сім турецьких килимів, беке-ровська рояль, дюжина віденських стільців, наукова бібліотека, дубовий письмовний стіл з відповідним на ньому приладдям, великий стіл (з чорного чи то червоного дерева) для їдальні, кілька ліжниць з пружинними матрацами і т. д.

Правда, що із цієї меблі було прикуплено — я напевно не знаю. Але я знаю, що Іван Іванович, будучи скромною людиною, не любить похвалитись своїм сюрпризом. Правда, почуття деякої прихильности до своїх співробітників у нього залишилось аж до сьогоднішнього дня, але не будемо критись: в часи комунхозівської переписки мій герой ледве-ледве не одмовився від свого сюрпризу. Тільки завдяки Марфі Галактіонівні і не заплуталась справа.

— Ну, добре, — сказала вона. — Припустім, що співробітники, що подарували тобі цю меблю, реквізували її у якогось поміщика. Але поперше: хіба це легко було зробити? Реквізувати? Хіба їх контр-революціонери не могли перебити? А подруге: чого нам церемонитись, коли приблизно таке ж майно прийшлося залишити нам в свій час білогвардійським бандам? ... І потім хіба зараз згадаєш, що нам було подарено і що ми прикупили?!

А 550162

Іван Іванович не зовсім певний був, що його майно було „приблизно таке ж“, але будучи людиною з рішучим темпераментом, не любив сентиментальничати, і коли на фоні блакитного, ніжно-прекрасного неба появився силует якоїсь майже фантастичної птички (мабуть, гави), він сказав агентові комхозу :

— Очевидно, переписуйте все! Я, їй-богу, зараз не пам'ятаю, де тут і що тут я купив, і де тут і що тут мені подаровано.

— Дозвольте: як же я буду переписувати, коли ви зовсім не маєте казенних речей?

Іван Іванович почервонів. Йому так неприємна була вся ця історія. Здається, чеснішої людини і в світі нема, а отже піди: складається таке неприємне враження, що прямо хоч крізь землю провалюєсь.

— Ні! Я вас прошу переписати! — кинув енергійно мій самовідданий герой. — Бачите, подарунок мені зробили мої співробітники, і я не певний, що тут нема реквізованих речей.

— Дозвольте тоді узнати, де тут речі вами прикуплені?

— Їй-богу, не пам'ятаю! — цілком щиро скрикнув Іван Іванович. — Переписуйте все!

— Ну, тоді я зовсім одмовляюсь вас тривожити! — засоромився вже і агент і, шаркаючи ногами, вискочив із кімнати.

Таким чином, Іван Іванович проти свого бажання опинився в оточенні своїх сюрпризних речей. Таким чином, і день його починається, так би мовити, на сюрпризній ліжниці.

Це один із тих днів, коли вже стоїть робочий сезон — осінь, коли небо іноді нарочито бризкає на різних нитиків нудними дощами і нацьковує їх на Івана Івановича, коли вже комосередок мого героя збирається регулярно кожного тижня і більшість цього комосередку не хоче манкіровати ячeyкою в четвер, бо ще зовсім не відомо: буде нова чистка чи ні?

Іван Іванович прокидається з почуттям задоволення і з мажорним, цілком монументально-реалістичним настроєм. Мій герой примружує свої короткозорі очі і дивиться на Марфу Галактіонівну. Товаришка Галакта іще спить симпатичним сном, і їй сняться, очевидно, м'ятежні дні у відділі Наросвіти.

Іван Іванович ще раз подивився на свою дружину і легенько полоскотав її своїми пальцями. Марфа Галактіонівна дригнула ногою й раптом прокинулась.

— Ну, так що ж ми будемо сьогодні обідати? — питає Іван Іванович і усміхається мажорно-витриманою усмішкою.

Товаришка Галакта широко позіхає, поволі підводиться на таз і підбирає волосся.

— А що ти думаєш запропонувати? — питає вона.

Іван Іванович знову таємно усміхається тією ж таки мажорно-витриманою усмішкою.

— А як ти гадаєш? Ну?... от тобі й ребус!

— Я думаю, що ти знов придумаєш якесь міщанське меню, — каже незадоволено Марфа Галактіонівна.

— От і не вгадала! — радісно скрикнув Іван Іванович. — Нічого подібного Я вже по своїй натурі не можу придумати міщанське меню.

Марфа Галактіонівна незадоволено дригає ногою.

— Так кажи вже! Буде тобі паясничати!

— Геніяльна ідея! — сказав Іван Іванович. — Ти сьогодні зроби, будь ласка, малоросійський борщ, на друге... нічого не треба, а на третє — зроби желе!

— Що за фантазія! — каже товаришка Галакта. — Як це можна без другого блюда?..

Тоді Іван Іванович просить дружину не хвилюватися і говорить, що вчора він бачив у цербобці свіжі капчушки (тільки-но привезли), і такі прекрасні капчушки, що аж слина тече! І от він надумав: купимо сьогодні капчушок і півпляшки вірменської горілки. Це йому, їй-богу, замінить друге блюдо!

— Ти як гадаєш, голубонько? — спитав Іван Іванович і подивився на дружину.

— Я гадаю,— каже незадоволено Марфа Галактіонівна,— що капчушки і вірменська тобі замінять друге блюдо. Але як же бути з дівторою й мадмуазель Люсі?

Мій герой розгнівано зиркнув на двері дитячої спальні.

— Мадмуазель Люсі теж може їсти капчушки,— рішуче говорить він.— Скажіть, будь ласка, які ніжності! Обов'язково давай друге блюдо... Нє, ти, Галакточко, все таки не вмієш виховувати челядь в пролетарському дусі. Так, знаєш, легко скотитись і до міщанства...

— Але почекай,— перебиває мого героя Марфа Галактіонівна.— Справа ж іде не тільки про мадмуазель Люсі,— я маю на увазі головним чином дівтору. Що їм на друге блюдо? Теж вірменську і капчушки?

Іван Іванович надягає на ніс рогові окуляри й, безпорадно розвівши руками, каже:

— От біда!.. Нічого не зробиш: їм, очевидно, прийдеться приготувати котлети.

Таким чином, виясняється, що сьогодні на друге блюдо нічого не треба, а треба тільки — малоросійський борщ, желе, капчушки, вірменська горілка (до речі, мій герой завжди п'є в міру) і котлети. Але котлети не на друге, а для дітей і для всіх інших, звичайно, крім Іван Івановича, коли Іван Іванович не захоче їсти котлет.

Отже, з ідеологічно-витриманим меню покінчено. Словом, почався день в сім'ї Івана Івановича. За вікном уже прогрохотів грузовий автомобіль і десь закричала мятужна сирена, що так тривожить обивателя своїм бадьорим криком.

Тоді Іван Іванович іде до тресту, Марфа Галактіонівна в цей час дає розпорядження Явдосі і мадмуазель Люсі.

— Чого ви, Явдохе, так пізно прийшли сьогодні? — каже товаришка Галакта, входячи до кухні.

— Я заходила до союзу,— відповідає куховарка.

Марфа Галактіонівна незадоволено підводить брови. Вона, звичайно, не проти союзу, навіть за союз. Але все таки треба тримати себе організованіш. Хіба не можна було зарання попередити свою хазяйку?

— Ви розумієте мене, — говорить товаришка Галакта. — Ви ж самі знаєте, як я прихильно ставлюся до вас. Я вам не раз говорила нашу думку з приводу цього. Це ж ми сказали, що кожна куховарка мусить бути народнім комісаром. Але я не виношу анархізму... Ви розумієте? Так ніколи не можна збудувати соціалізму... За такий вчинок, я, звичайно, могла б вас рошитати, але хіба я це зроблю? Хіба я не знаю, що ви зараз ніде не знайдете роботи?

Марфа Галактіонівна говорить таким зворушливим і упевненим голосом, що Явдоха відразу ж відчуває, як вона негарно зробила, зайшовши на три хвилини до союзу без відповідного дозволу хазяйки, і, зрозумівши, що таким чином „не можна збудувати соціалізму“, просить пробачення.

Тоді Марфа Галактіонівна, прочитавши Явдосі урок політграмоти, йде до їдальні, де п'ють чай мадмуазель Люсі і дівтора.

— Ну як там Фіялочка? Гарно їсть? — питає вона.

— *A la bonne heure, madame!* — відповідає мадмуазель Люсі.

Тоді товаришка Галакта дивиться матерним поглядом на дівтору і каже ніжним соціалістичним голосом:

— Ну, як ви, дітки, гарно спали? Добре себе почуваете?

Фіялка ще нічого не розуміє, і тому байдуже ковиряє пальчиком у носі, але Май, що йому вже чотири роки, бадьоро інформує:

— *Oui, oui, maman!*

— Ну, й прекрасно! — говорить Марфа Галактіонівна. — Треба, дітки, завжди бути задоволеними, не треба забувати, що на вулиці бігають сотні безпритульних. Цим дітям ще гірше! Вони не мають

навіть кватири, і бігають зовсім, як собачатка. Треба, дітки, не забувати і їх.

— Оуї, оуї, татап! — кричить мажорним голосом майже свідомий Май.

Але Марфа Галакціонівна вже пропонує мадмуазель Люсі повести дітей на півтори години в дитячий садок: мовляв, не можна одривати їх (себто Мая й Фіялку) від колективного життя. Тільки в колективі дитина загартовується. Гувернантка бере за руку Фіялку й Мая, і вони йдуть до коридору.

Тоді Марфа Галакціонівна допиває свою шклянку кофе, допомагає Явдосі поставити посуд в буфет і, нарешті, сідає проти вікна. Вона дивиться туди, де кінчається город і починаються тихі поля та осіннє м'яко-бірюзове небо, де прекрасні горизонти тривожать душу тією легенькою тривоною, що не запалює тебе бунтом дрібнобуржуазного імпресіонізму, а зовсім навпаки: ласкає радісним спокоем справжнього мажорного реалізму.

Іноді в ці хвилини випадково заходить Методій Кирилович чи то Семен Якович (головний начальник тресту), і тоді чути із спальні розмови на таку тему; „полова проблема і сучасний побут“. Але буває й так, що ніхто не заходить, і тоді на цьому місці застає Марфу Галакціонівну з „Жаною Ней“ Іван Іванович (він приходить іноді о 5-ій годині). Після обіду мій герой іде на якесь засідання. Але коли не йде на засідання, — лягає трохи відпочити. Увечері, коли субота, Іван Іванович іде з Марфою Галакціонівною і зі своїм другом дома, Методієм Кириловичем, в кінематограф, і там дивиться на фільми радянського виробництва. Іван Іванович не визнає конструктивного театру, і визнає тільки батально-героїчні та мажорно-реалістичні фільми: вони йому нагадують ті дні, коли він проливав кров за радянську республіку, коли по запорізьких степах мчалась огняна більшовицька кавалерія. Побутово-сатиричних картин мій герой о обливо не любить дивитись.

— От нещастя! — каже він, випадково попавши на таку фільму. — Знову міщанська побрякушка! Дивно: така прекрасна епоха, такі героїчні дні, і така, можна сказати, песимістична пустишка!

— Але чим з'ясувати появу такого фільму? — питає Методій Кирилович, беручи під руку Марфу Галактіонівну. — Які тут причини?

Іван Іванович знімає окуляри й протирає їх біло-сніжною хусткою.

— Причини тут ясні, — неохайно кидає він. — Марксист не може їх не розуміти.

— Ти, очевидно, маєш на увазі Плеханівську формулу? — дуже серйозно питає Марфа Галактіонівна.

— Безперечно! — відповідає Іван Іванович. — Буття визначає свідомість. І потім треба сказати, що наші письменники страшенно темний і малорозвинений народ.

— Я з вами цілком погоджуюсь! — говорить Методій Кирилович і тисне руку своєму приятелеві. — До побачення!

Іван Іванович і Марфа Галактіонівна звертають на вулицю Томаса Мора.

Тоді починає йти дрібний осінній дощик. Дощик дзвонить у ринвах і тоді дрібнобуржуазну душу тривожить печаль — та сама печаль, що штовхає людину, говорячи канцелярською мовою (аля Стендаль) на дуже невитримані вчинки (наприклад: примушує не погоджуватись, що в нашому суспільстві сатира не має свого місця), та печаль, що до неї з таким обуренням ставиться мій милий, симпатичний й надзвичайно корисний для республіки герой.

Але в квартирі Івана Івановича ніякої печалі й песимізму нема. Тут так весело й бадьоро грає електрика своїм матовим блиском і так мило сміється Фіалка і Май, що прямо — мажор. Тут так симпатично й затишно (саме в цьому революційно-витриманому закуткові), що мимоволі починаєш дивуватись і думаєш: „боже мій, чого ж нам іще треба!“

От Іван Іванович підходить до радіо-рупору, робить найпростіший рух своєю рукою, і ви раптом чуєте чудовий симфонічний концерт. І хіба це не елемент соціалістичного будівництва? Саме цей радіо-рупор? Хіба не за це проливав кров мій герой, щоб пролетаріят міг „жити для власного задоволення“ і використовувати для власного ж таки задоволення всі найновіші досягнення техніки?

Правда, частина пролетаріату ще не дістала собі домашнього радіо-рупору, але треба ж не забувати яку ганебну спадщину залишив нам старий режим!.. Ну, взяти хоч би тих же безпритульних. Хто посміє сказати що йому (ім'я рек) приємно зустрічатись з цією публікою, з цими нещасними дітками? Але що робити! Тут міщанській філантропії нема місця! Треба боротися з соціальними хворобами організовано. Саме тому Іван Іванович ніколи й не ділиться з індивідуалістами-жебраками своєю копійкою.

Май бере за руку Фіялку і виробляє з нею „па“. Він бадьорим і сміливим поглядом дивиться в рупор. Мадмуазель Люсі мило посміхається. Посміхається й Іван Іванович та Марфа Галактіонівна. Явдоха стоїть на порозі і теж усміхається. Куховарка усміхається тією радісною усмішкою, коли напевне можна сказати, що вона цілком свідомо ставиться до свого хазяїна і прекрасно знає, що кожна горняшка мусить бути народнім комісаром.

— Гоп-Гоп! — б'є в долоні Іван Іванович. — Жвавіш Фіялочко!

Кандидатка в жовтенятка раптом робить прекрасне „па“, так що мало не всі ахають від задоволення.

— Hola! — скрикнула мадмуазель Люсі.

Скрикнув щось і Іван Іванович. Навіть сирена скрикнула десь за вікном. Але цей, останній, крик почула тільки Марфа Галактіонівна. Вона підійшла до вікна і подивилась у тьму. У ринвах дзвенів той же дрібний осінній дощик, але товаришка Галакта його майже не чула. Вона мажорно думала про нове літо, про

те, як вони — вся сім'я — після важкої роботи, одержуть від свого начальника відпустку і місце на курорті. Там вони знову побачать чудове море, кавказькі чи то кримські гори, і будуть там згадувати знову ж таки минулі дні, і будуть там так багато сміятись тим безтурботним сміхом, що так довго дзвенить поетичною луною в неменш художніх горах.

... Нарешті діти цілують Івана Івановича в його високий лоб і йдуть слухати соцвихівських матеріалістичних оповідань, себто зовсім не ідеалістичних казок. Марфа Галактіонівна лягає на канапу, Іван Іванович сідає в крісло і починається вечір спогадів чи то розмов на теми з сучасного політичного життя: про комунізм і соціалізм.

— Хоч як це й дивно, — каже Марфа Галактіонівна, поправляючи декольте, — а я й досі не розумію, чим комунізм відрізняється від соціалізму?

— Невже не розумієш? — здивовано питає мій вчений герой.

— Йй богу!.. Ну, от скажімо так: що ми сьогодні будуємо: комунізм чи соціалізм?

Іван Іванович знімає свої рогові окуляри і протирає їх білосніжною хусткою.

— Ну, звичайно, соціалізм! — задоволено посміхається він. — Комунізм це вища форма.

— Така відповідь мене не задовольняє, — говорить Марфа Галактіонівна. — Ти мені скажи конкретно: чим конкретно соціалізм відрізняється від комунізму?

Але Іван Іванович не встигає відповісти конкретно. В кабінеті дзвонить телефонний апарат: мій герой іде до телефону і буде, очевидно, розмовляти там з Методієм Кириловичем. Довго він просидить у вищезгаданому кабінеті — я не знаю, але я знаю, що читачі приблизно вже уявляють собі сім'ю Івана Івановича, і тому переходжу до дальшого, більш динамічного штриху. На мій погляд, з цього місця читачеві вже не доведеться позіхати, а можливо доведеться

тільки несподівано погодитись, що самокритику тут доведено до кінця.

III Мій герой збирається з товаришкою Галактою на зібрання комосередку, а також і про те, що трапилось після цього.

— Чи не час уже йти нам на ячейку? — сказав Іван Іванович, коли на сусідній дзвіниці вдарило до вечірні. Марфа Галактіонівна подивилась на годинника й сказала, що і справді уже пора.

Це був один із тих четвергів, коли кожний партієць комосередку мого героя організовано приймає участь у будівництві першої в світі радянської республіки.

Іван Іванович взяв портфель і пішов у коридор удягатись. Марфа Галактіонівна теж пішла удягатись. Вона наділа простеньку червону хустку і старенький жакет, так що виглядала зовсім симпатично і нагадувала моему герою робітницю з тютюнової фабрики. Іван Іванович теж в ці дні виглядав багато скромніш, як звичайно. Капелюх він брав старенький і навіть виймав з комоду салдаську блузку, що залишилась в нього з часів військового комунізму. Щось надзвичайно зворушливе було в цьому передяганні, ніби це було передягання подібне до того, що його ми спостерігаємо у вівтарі. Але в той час, коли піп натягує на себе шикарну, цілком ідеалістичну ризу, тут ми бачимо, як краще убрання міняють на скромний, можна сказати, матеріалістичний одяг, і до того ж у звичайному коридорі. Словом, Іван Іванович (товариш Жан) і Марфа Галактіонівна (товаришка Галакта) воістину зразково і похвально орієнтувалися у всіх вимогах епохи переходового періоду.

— Знаеш, — сказав мій герой, ступаючи калозами і своєю незмінною парасолькою по асфальту вулиці Томаса Мора. — Мені зараз прийшла геніяльна ідея.

— Тобі, Жане, вічно лізуть в голову геніяльні ідеї, — сказала Марфа Галактіонівна, ступаючи по асфальту тієї ж вулиці.

Іван Іванович трохи покривився незадоволено, але „геніяльна ідея“ очевидно, не давала, йому спокою, і тому він почав:

— Що соціалізм, — почав він, — можна збудувати в одній країні — це факт. Це надзвичайно талановито доказано і Леніним і Марксом. Але, коли наші дискусійщики не вірять в це, то, по-моему, можна і домовитись од вищезгаданої теоретичної формули.

— Що ти мелеш! — оглядаючись, скрикнула Марфа Галактіонівна. — Ти ще глади ляпни десь. Чого доброго подумают, що ти проти будування соціалізму в одній країні.

— А я от все таки настоюю на своєму! — рішуче сказав Іван Іванович. — Чому ти хочеш, щоб я обов'язково думав по шаблону. Ми зовсім не проти оригінальних думок. Я тільки хочу сказати, що з цієї формули по суті можна зробити трохи іншу, яка мусить задовольнити і нас і не може не задовольнити й їх.

Марфа Галактіонівна зупинилась і здивовано подивилась на свого чоловіка.

— Я тебе не розумію! — сказала вона.

— Не розумієш?... Ну, як же це так? — задоволено посміхнувся мій герой. — Собаку зарито ось в чому: хіба ми будемо соціалізм в одній країні? Ну?

Марфа Галактіонівна знову зупинилась і знову здивовано подивилась на свого чоловіка.

— Я тебе все таки не розумію! — ще раз сказала вона.

Тоді Іван Іванович побідно визирнув з поверху своїх окулярів і сказав тремтячим від задоволення голосом:

— А що як ми, для штуки, поставимо так питання: Росія — раз, Україна два, Грузія — три, Білорусія — чотири. Хіба це буде одна країна?

— Але ти не подумав про економіку? — кинула товаришка Галакта.

— Правильно! Я про економіку не думав, але

я подумав що для маси так буде яснiш,— сказав Іван Іванович.

— Тоді твоя геніальна ідея є не що інше, як глупота,— різко кинула Марфа Галактіонівна.

Товариш Жан образився: мовляв, навіщо так ображати його?

— Нічого подібного!— сказав він.— Це буде не зовсім поганим долемічний прийом.

— Але цей „прийом“ може привести тебе до буржуазної України?

Мій герой раптом вдарив себе по коліну: мовляв, це вже, їй богу, слушне зауваження!

Словом, Іван Іванович певний, що ми „для маси“ будемо соціалізм не в одній країні, а саме в кількох, але приймаючи на увагу той факт, що в центральній пресі ще так не ставилось питання і не дебатовалось в цій площині, приймаючи на увагу також те, що на такий „формулі“ може зіграти хтось,— Іван Іванович одмовляється від цієї ідеї і цілком стоїть на постулатах останнього пленуму ЦК.

В таких цікавих розмовах мої герої пройшли половину путі,— тієї самої святкової путі, що один раз на тиждень (а саме в четвер) веде декого із „ідеологічно-витриманих“ партійців саме до залі засідань комосередку Івана Івановича.

Уже вечоріло. То тут, то там — по дорозі — фаркали люкси. У церкві дзвонили до вечірні, і дзвін цей тривожив душу кожного обивателя. Обиватель, очевидно, думав про воскресіння Христа, але Іван Іванович про це зовсім не думав, і нарочито думав про антирелігійну пропаганду. Інша справа гудки на заводах: от коли б вони заревли! О, тоді мій герой теж відчув би якусь тривогу на душі (власне не на душі — пробачте за цей безпардонний ідеалізм! — а якось більш моністично). Але думав би Іван Іванович не про якусь там первісну християнську комуну, а саме про матеріалістичну діалектику. Це зовсім не значить, що він хоче вульгарно

прищепити дарвінізм до соціології, — боже борони! Інакше він не йшов би зараз на зібрання комосередку, так би мовити, *per pedes Apostolorum*, а на- няв би візника й поїхав візником, — це значить, що Іван Іванович (із слів Семена Яковича) завжди був, єсть і буде зразковим будівничим радянської держави.

По дорозі до моїх героїв підійшов Методій Кирилович, і скоро вони входили в залу засідань комосередку.

IV Зал засідань комосередку, а також і про те, як проходили збори. Це — досить таки симпатично-декорована кімната. Кожний її закуток нагадує глядачам, що він не просто закуток, а головним чином „червоний куточок“. Тут висять на стіні мало не всі вожді революції.

Крім вождів, тут багато різних революційних плякатів з різними текстами — профсоюзного, комсомольського та іншого походження. Тексти страшенно цікаві, художньо-витримані (художня простота!) і такі переконуючі, що погляд ніколи на них довго не затримується: одразу все ясно й зрозуміло. На правій стіні в ореолі „монументального реалізму“ висить місцева стінгазета. Це надзвичайно цікава газета. Тут вам і оригінальні відділи, як от: „маленькі дефекти великої машини“, тут вам і їдкі сатири на місцеве начальство, як от: „шашні бувшої кандидатки в комсомол машиністки Попадько“.

... Іван Іванович сів на першому стільці у першому ряду. Поруч його сіла Марфа Галактіонівна, а далі Методій Кирилович.

Було тихо. Тільки зрідка прокидалось то тут, то там стримане шепотіння. Раз-у-раз рипали двері, і зала потроху залюднюлась. За вікном настирливо дзвонили до вечірні, і сміло було, що десь там, у церкві, люди стоять тепер перед лямпаками і думають про ідеалістичні катакомби перших християнських мучеників, а тут ніяких лампад нема, світить

цілком матеріалістична електрика, і люди думають без всякої ідеалістичної беліберди.

— Ти пам'ятаєш, яку поставлено сьогодні доповідь? — спитав тихим голосом Іван Іванович і подивився на Марфу Галактіонівну.

— Хіба ти забув? — сказала товаришка Галакта. — Та сьогодні ж доповідь про останню вилазку проти самокритики.

— О! — сказав Іван Іванович і підняв свій ніжно-білий вказальний палець.

І він мав рацію: саме так підняти палець. Це значило, що мій герой сьогодні буде уважно ловити кожне слово і ні разу не задрімає тією безмятежною дрімою, коли певний, що можна спокійно трохи поспати, бо, поперше, в потрібний момент (коли голосують одногolosно) Марфа Галактіонівна легенько штовхне його під бік, і, подруге, Іван Іванович певний був, що його комосередок „ніколи не зрадить інтересів пролетаріату“.

— Інтересно послухати! — сказав мій герой і подивився на Методія Кириловича.

— Надзвичайно інтересно! — сказав Методій Кирилович, і, підсунувшись ближче до свого друга, промовив таємничим голосом: — у нас... теж єсть!...

— Що єсть? — не зрозумів Іван Іванович.

Методій Кирилович подивився бистрими очима по сторонах — праворуч, ліворуч, назад — і, нарешті, прошепотів чітко й рішуче:

— Дискусійщик! Ви розумієте? Справжній дискусійщик... От вгадайте, де він?

Іван Іванович від такої несподіванки аж одкинувся назад.

— Що ви говорите? — сказав він схвильовано. — В нашій примірній ячейці єсть дискусійщик?... Галакточко, ти чуєш?

Але Марфа Галактіонівна вже почула цю сенсацію і уважно розглядала обличчя присутніх членів,

— Чи не кур'єр? — спитала вона, пронизуючи поглядом дальню фігуру, що самотньо сиділа в останньому ряду.

— Не! — рішуче одрубав Методій Кирилович.

Тоді Марфа Галактіонівна знову забігала очима по стільцях.

Комосередок явився вже, так би мовити, in cogroge: прийшли всі члени колегії, прийшли завідувачі відділами і начальники та замісники різних канцелярій, прийшов уже голова місцевкому і три рядових службовці, прийшла й організаторша жінок і її організація: секретарша головного начальника, секретарша головного зама і жінка головного начальника (остання як і Марфа Галактіонівна ніде не посідала посади і, як і Марфа Галактіонівна, доглядала своїх дітей). Словом, не прийшли ще тільки: секретар комосередку і сам головний начальник, що мусів сьогодні робити доповідь.

...Товаришка Галакта губилась в догадках і ніяк не могла вгадати, хто ж цей дискусійщик.

— Ага! — сказав нарешті Іван Іванович. — Я тепер знаю: це, очевидно, уборщиця!

— Нічого подібного! — сказав Методій Кирилович. — Уборщиця не може бути дискусійщицею, бо вона тільки кандидатка в партію.

— Ну, так хто ж такий? — мало не скрикнула Марфа Галактіонівна. — Ну, не мучайте мене!

Методій Кирилович побачив, що далі він і справді немає комуністичного права мучити своїх товаришів і, скосивши очі вправо, сказав іронічно:

— Он він!.. Товариш Лайтер!

— Товариш Лайтер? Що ви кажете! — розвів руками Іван Іванович. — Ніколи б не подумав. Такий тихенький і лагідний — і на тобі! Воістину: в тихому болоті завжди чорти водяться.

Марфа Галактіонівна вп'ялась очима в маленьку фігурку товариша Лайтера (він сидів далеко ліворуч).

— Так, — сказала вона, зідхнувши, — він може! Він може бути дискусійщиком. Ти зверни увагу, Жане, на його обличчя — воно страшенно бліде і, як б сказала, майже дегенеративне. Мені чомусь завжди здавалось, що він анархіст-індивідуаліст.

— Ви, може, думаєте, що він і справді якісь ідеї найшов? — сказав Методій Кирилович, бігаючи очима по підлозі. — Нічого подібного!... Свій! Свій свого, так би мовити... От в чому сіль!

— Що ви цим хочете сказати? — спитав недогадливий Іван Іванович.

— Та то я... так! — байдуже махнув рукою Методій Кирилович.

Але це таємне „свій“ заінтригувало Марфу Галактіонівну, хоч вона і розуміла, в чому справа.

— Ви вічно говорите натяками! — незадоволено сказала вона. — При чому тут „свій“?

— Та то мені просто жалко товариша Лайтера, — сказав Методій Кирилович. — Це буде ще одна зачіпка для антисемітів: знову, скажуть, євреї!

Потім Методій Кирилович почав розповідати, як його колись до глибини душі обурювало „діло Бейліса“ і як він взагалі страшенно симпатично ставиться до євреїв. Навіть більше того: він вважає, що найгеніяльніших людей дала саме ця нація.

— От, приміром, візьмемо Христа, — сказав він. — Наш народ і досі не знає, що Христос був єврей.

— А де він тепер працює? — спитав Іван Іванович.

— Христос? — здивовано подивився Методій Кирилович.

— Та який там Христос! Товариш Лайтер!

Мій герой вже давно надів другу пару окулярів і уважно розглядав дискусійщика. Лого зовсім не обходить, що товариш Лайтер єврей: соціальна боротьба не знає національних рямців, і він, як витриманий партієць, мусить бити всякого, хто так чи інакше, піде проти самокритики і, значить, проти пролетаріату. І коли Іван Іванович узнав, що в останній час

товариш Лайтер завідує трестівською бібліотекою, він тут же вирішив: „інтелігент! деморалізований член партії“!

Але на товариша Лайтера дивились зараз мало не всі члени комосередку. Марфа Галактіонівна передала новину сусідці, сусідка сусідові і т. д. Погляди були пронизливі і такі ідеологічно-витримані, що „дискусійщик“, здається, ще більше зблід.

... Нарешті на дзвіниці покинули дзвонити. Вечірня почалась. Тоді до залі увійшов головний начальник і секретар ком'ячейки. В залі ще тихше стало, навіть зникло шушукання. Все причаїлось в напруженні: дисципліна в комгурткові була зразкова, і члени осередку організовано і по-товариському поважали свого начальника.

— Товариші,—сказав секретар, сходячи на трибуну.— Прошу намітити кандидатуру на голову даного зібрання.

— Семена Яковича! — скрикнуло одразу кілька голосів.

Головний начальник (Семен Якович) поправив свою краватку, мило усміхнувся й розвів руками: мовляв, не можу! Дякую, тисячу разів дякую за таке зворушливе довір'я, але — не можу! Він зрідка показував на своє горло, і присутні могли подумати, що справа в задусі (головний начальник теж страдав на зажиріння серця), але ці припущення (правда їх і не було) одразу ж розвіяв секретар.

— Семен Якович сьогодні не може головувати,—сказав він,—бо сьогодні Семен Якович робить доповідь.

— А...а... це інша справа,—загуло в залі, і комосередок, добре пам'ятаючи вирішення партії про середпартійну демократію, запропонував кандидатуру з низів.

— Методія Кириловича! — знову скрикнуло одразу кілька голосів.

Іванові Івановичу якось неприємно йойкнуло під

серцем. Річ у тім, що він з Методієм Кириловичем був, так би мовити, на рівних правах: обидва були члени колегії і обидва вважалися „замами“. І тому, коли комосередок після головного начальника називав ім'я Методія Кириловича, мій герой завжди почував себе не зовсім гарно і думав, що трапилось велике непорозуміння.

Марфа Галактіонівна одразу помітила це.

— Я гадаю, так і треба! — сказала вона, коли Методій Кирилович не тулився вже до неї і сів на місце голови зібрання (звичайно, після одноголосного голосування). — Саме його й треба було вибирати по останній інструкції з ЦК. Не можна ж весь час вибирати Семена Яковича й тебе. Треба ж двигати й більш нижчі інстанції.

Іван Іванович з вдячністю подивився на свою дружину і, можна сказати, трохи заспокоївся.

— Товариші! — сказав Методій Кирилович. — Перше питання нашого порядку дня — це остання вилазка проти самокритики. Слово має Семен Якович.

В залі зовсім змертвіло. Навіть чути було, як ударив по вікнах дрібний осінній дощик. Частина глядів пронизала головного начальника, що в цей момент зійшов на трибуну і вже положив конспект для доповіді — номер „Правди“, частина комгуртка дивилась на товариша Лайтера, що в цей час нервово ламав пальці і уперто дивився на підлогу.

— Товариші! — почав головний начальник. — На попередньому зібранні я робив доповідь про режим економії. Що я говорив? Я говорив, що до режиму економії ми, комуністи, не можемо ставитись пасивно і потім я говорив, що таке режим економії. Що ж таке режим економії? Режим економії є один із останніх бойових лозунгів нашої пролетарської партії, і треба його розуміти не тільки... е... е... так би мовити, в широкому масштабі, але треба знайти йому місце і в нашому особистому житті. Беремо знову ж таки олівець. Без режиму економії як би

ми до нього ставились? Ми до його ставились... е... е... так би мовити, неохайно. Я сам мав честь бачити, як один із наших шановних товаришів (тут Семен Якович мило усміхнувся й подивився на управділа) викинув у кошика олівець на 1 $\frac{1}{2}$, приблизно, ще не списаного вершка... Текс!.. хе... хе...

Головний начальник зупинився, налив з графіну води й, запиваючи водою початок своєї цікавої промови, батьківським весело-докірливим оком дивився на управділа, що викинув у кошика олівець на 1 $\frac{1}{2}$ приблизно ще не списаного вершка. Дивилась в цей час і вся аудиторія на вищеназваного управділа. Але ніхто не дивився на управділа вовком: всім грала на устах мила й симпатична усмішка, хоч і трохи докірлива, як і головному начальникові, бо всі були певні, що управділ цілком свідомо людина і цього більше не зробить.

— Текс! — продовжував Семен Якович. — Але що треба було зробити при іншій ситуації?.. Е... е... Так би мовити, при режимі економії?.. Ну-с?.. Треба було цього олівця не викидати в кошика, а купити для нього наконечника за дві копійки і списати олівець до кінця. Ну-с?.. От що на мій погляд, е режим економії, так би мовити, в буденному житті. Головний начальник ще налив з графіну води і запив дальшу частину своєї цікавої промови.

— Текс!.. — продовжував він далі. — І коли я тепер підходжу до останньої вилазки проти самокритики, то що я бачу в ній? Я в ній бачу ту ж саму несвідомість!.. Цим я зовсім не думаю образити нашого шановного Климентія Степановича і прирівняти його цілком законну помилку з олівцем до беззаконної вилазки проти самокритики, але елементи несвідомості... е... е... так би мовити, трохи сходяться!

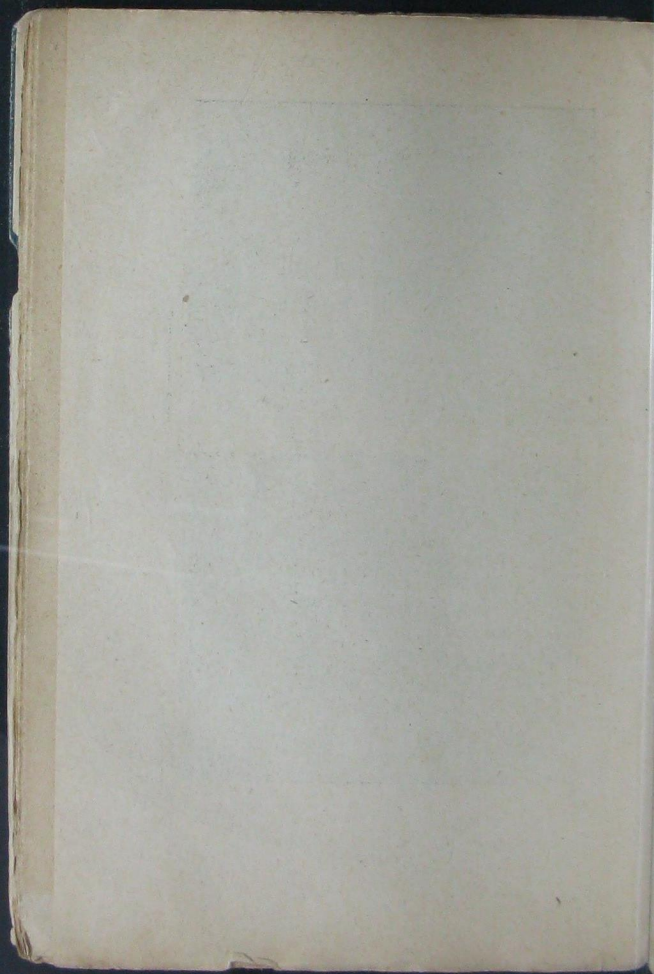
— Семене Яковичу! — скрикнув управділ. — Я свою помилку давно вже визнав. Для мене нема самолюбства в партійних справах.

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

ПЕТРО ПАНЧ

— Прекрасно! — сказав головний начальник. — В партійних справах і не може бути самолюбства. Треба завжди одверто і публічно визнавати свої помилки... Але дозвольте до діла... Отже... е... е... остання вилазка проти самокритики.

Тут докладчик зробив відповідно серйозне обличчя, вийняв з бокової кишені пенсне, розгорнув „Правду“ і совісно, без всяких ліричних рефренів, цілком конкретно розповів комосередкові те, що було написано в газеті з приводу самокритики і що читали всі партійці і що вони мусили ще прослухати. Доповідь була цікава і аудиторія так захопилась нею, як ніколи.

— Тепер дозвольте зрезюмувати! — сказав нарешті головний начальник. — Отже остання вилазка проти самокритики є, так би мовити, цілком несвідомий і бузотерський акт. Але ми віримо, що товариші визнають свої помилки і покинуть бузу. Коли ж вони цього не зроблють (тут Семен Якович прийняв відповідно не-своре обличчя), то... е... е... пролетаріят примусить їх це зробити!

Гучні оплески покрили промову оратора. Хтось скрикнув: „Хай живуть наші вожді“ і аудиторія, зробивши Семену Яковичу овацію, мало не проспівала інтернаціонал. Такого ентузіязму давно вже не було в комосередкові, і відчувалось, що загроза з боку Лайтера міцно з'єднала весь, коли так можна висловитись, авангард пролетаріату.

— Товариші! — сказав Методій Кирилович, коли аудиторія стихла. — Хто хоче взяти слово?

Всі подивились на того ж таки товариша Лайтера. Хто ж, як не він мусить першим виступити? Звичайно, йому не зовсім приємно боротись з такою витриманою аудиторією, але що ж робити: не лізь куди не треба!

— Дайте мені слово! — сказав нарешті товариш Лайтер.

По аудиторії пронісся шум і раптом стих. Так буває перед грозою, коли замирають дерева і десь

далеко синіє грізний тайфун. Чути було, як у вікна б'є дрібний осінній дощик і як Іван Іванович протирає свої рогові окуляри білосніжною хусткою.

— Товариші! — сказав товариш Лайтер. — Я не тільки не думаю виступати з критикою постанов ЦК, я, навпаки, я...

Але тайфун уже налетів: аудиторія зашуміла. Скажіть, будь ласка, яка самовпевненість! Він „не думає виступати з критикою постанов ЦК“? Боже мій, до чого ми дожили! Якийнебудь шпінгалет і... з такими претензіями: „він не думає виступати проти постанов ЦК“! Яке нахабство, яка самозакоханість.

— Товариші! — скрикнув товариш Лайтер і ще більше зблід. — Дозвольте мені висловити деякі думки з приводу справжньої постановки самокритики.

Що таке? Що він там каже?... „справжньої постановки самокритики“? Скажіть, будь ласка, який науковий співробітник! Де це він такого розуму набрався? Яке нахабство! Яка самозакоханість!.. Ну, це вже занадто! Ми не припустимо, щоб різні шпінгалети морочили нам голову своєю демагогією.

— Товариші! — ще раз скрикнув товариш Лайтер. — Я тільки хочу дещо сказати про членів нашого комосередку... Я...

Аудиторія ще більше зашуміла. В кожному прокинувся бойовий дух, коли так можна висловитись, „більшовицького старогвардійця“, і кожному хотілось підскочити до трибуни і скрикнути: „Досить нам меншовицьких промов“!

— Товариші, — востаннє скрикнув товариш Лайтер. — Я... я... я... ми... ми... ми...

Але даремно: тайфун бушував! Тоді Методій Кирилович зробив знак рукою, і тайфун зник. Методій Кирилович звернувся до товариша Лайтера з милою, батьківською усмішкою:

— Як бачите, товаришу Лайтер, аудиторія вас не хоче слухати. Я тут зовсім не при чому. Очевидно ваші ідеї не користуються в масі поспіхом.

Товариш Лайтер знизив очі (йому, очевидно, було ніяково за свої ухили і за провал своїх ідей в масі), і сів на своє попереднє місце.

— Хто ще хоче взяти слово? — сказав Методій Кирилович.

Іван Іванович відчув, що тепер якраз прийшла черга за ним. Саме він тепер і мусить виступити і показати свій ораторський хист в боротьбі з місцевою опозицією.

— Я прошу! — сказав мій герой, і, побідно ступаючи, зійшов на трибуну.

Мій рішучий і симпатичний герой положив свій портфель на портфель головного начальника, протер свої окуляри білосніжною хусткою й почав:

— Дорогі товариші! Наш друг, товариш Лайтер, хоче взяти на себе ролю місіонера і проповідувати свої сумнівні і, як ви бачили, безґрунтовні ідеї в тій країні, яка ніколи не була християнською — *episcopus in partibus*. Ви розумієте?..

Тут Іван Іванович, як і його начальник, налив з графіну води і побідно подивився поверх окулярів на аудиторію: мовляв, яхидний початок?

— Ловко! — пронісся шум похвали по аудиторії.

— Але, — продовжував мій герой, — ми таких місіонерів не приймаємо!.. (голоси: „Правильно! Правильно!“). Попередній оратор, себто товариш Лайтер, багато розпинався з цієї трибуни, запевняючи нас, що самокритика нам не потрібна, що самокритика загальмує наш господарчий процес, що і т. д. і т. п. А я от говорю — нічого подібного! Вона не може загальмувати господарчий процес! (голоси: „Правильно! Правильно!“). Хто повірить товаришу Лайтеру? Ну, скажіть мені: хто йому повірить?

— Ніхто! — скрикнуло одразу кілька голосів.

— Ціаком справедливо: ніхто! Тисячу разів — ніхто! (мій герой уже входив в азарт). Ми всі пам'ятаємо, як важко нам було завоювати диктатуру пролетаріату, скільки ми крові пролили на полях

горожанської війни, скільки наших дорогих товаришів розстріляно в контррозвідці, і ми не можемо мовчати і не сказати товаришу Лайтеру: „уберіть, будь ласка, ваші сумнівні руки від досягнень пролетаріату і не морочте нам голови“! Ви хочете розколоти партію, але це вам не вдасться. Ви хочете... але — досить! Досить!..

Тут Іван Іванович раптом взявся за серце і сказав, що він не може скінчити своєї промови, бо боїться „за розрив серця“. Авдиторія покрила Івана Івановича гучними і вдячними оплесками. Видно було, що товариш Лайтер і справді помилився: осередок був цілком ідеологічно витриманий.

Після Івана Івановича ще виступали промовці, але все вже було ясно, і тому Методій Кирилович закрив зібрання.

Комосередок повалив на вулицю. Дощик в цей час ущух і над городом мовчазно стояли важкі осінні хмари.

... — Ну, як я його? Добре? — спитав Іван Іванович.

— Ти сьогодні прекрасно говорив, — сказала Марфа Галактіонівна. — Мар'я Івановна прямо захоплена твоєю промовою.

— Шкода тільки, що мені серце не дає розійтися! — зідхнув мій герой. — Тепер я цілком переконаний, що маю ораторський хист... Цілком!

ВІ от мої симпатичні герої увійшли вже в свою квартиру, а також і про те, як може звичайний випадок наробити багато неприємностей. І от мої симпатичні герої увійшли вже в свою квартиру. Всюди зразковий порядок і все на своєму місці. Явдоху порається у кухні біля помийного корита, мадмуазель Люсі вишиває сорочку своєму майбутньому нареченому. Діти уже сплять безмятежним сном.

— Ти не пам'ятаєш, — спитав Іван Іванович, — мені не подавали на зібранні записок?

— Здається, ні! — сказала Марфа Галактіонівна. Мій цілком задоволений герой одсунув од себе чашку з чаєм і взяв портфель.

— А все таки подивимось! — сказав він. — Може я так захопився, що й не помітив, як укинув якусь.

Іван Іванович поліз у теку і почав там ритись. Рився він недовго, бо раптом натрапив на якийсь документ. Він витяг його.

— В чому справа? — сказав Іван Іванович і зблід.

— Що ти там найшов, Жане? — спитала Марфа Галактіонівна.

Іван Іванович подивився на дружину розгубленими очима й передав їй документ. Марфа Галактіонівна вихопила із рук Івана Івановича вищезгаданий таємний документ і теж зблідла.

— Як ти гадаєш, — спитав Іван Іванович. — Що це значить?

— Не розумію! — розвела руками Марфа Галактіонівна.

— Чи не підсунув хтось нарочито... з метою скомпрометувати мене? Як ти гадаєш?

Марфа Галактіонівна уважно подивилась на стелю: вона думала. Вона довго думала і нарешті сказала:

— Все можливо... — сказала вона. — Я знаю: у тебе багато ворогів.

— Що ти кажеш, Галакточко! — скрикнув Іван Іванович. — У мене багато ворогів? Чого ж ти мені раніш про це не говорила?

— Я не хотіла тебе турбувати! — зідхнула Марфа Галактіонівна. Навіщо про це говорити, коли в тебе й так погане серце!

— Хто ж ці вороги? — знову скрикнув Іван Іванович.

— Я не знаю! — зідхнула Марфа Галактіонівна. — Як я їх могу знати, коли вони таємні.

Іван Іванович в розпущі руками схопився за своє волосся й похилився на стіл.

Проте він і мав рацію: документ, що його хтось підсунув у його портфель, і справді був страшний документ. Це була хоч може і легальна, але, на жаль, ще не оголошена стенограма якогось пленуму ЦК. Це була можливо зовсім не таємна, а можливо і цілком таємна книжечка, бо мій герой її не читав, на жаль, а прочитати зараз (та ще й всю!) він ніяк не міг.

Як нарочито, в цей момент за вікном знову побіг дрібний осінній дощик, і здавалося уже Івану Івановичу, що й справді в нашому житті є місце для мінору і що не завжди однаково світить електрика: іноді бадьорим радісним світлом ідеологічно-витриманого куточка, а іноді трохи інакше.

— Ну, так що ж робити? — спитав Іван Іванович підстреленим голосом.

— Очевидно, треба цю книжечку негайно спалити — і квит! — сказала Марфа Галактіонівна.

— Спалити? А ти певна, що її не нарочито підложено мені? А що як питають, де я її дів?.. Може однести її Семену Яковичу?

— І це не діло! — сказала Марфа Галактіонівна. — Знову ж таки питають, де ти її взяв.

— Боже мій! — простогнав мій герой. — Що мені робити!

Марфа Галактіонівна теж не знала, що робити. Чого тільки вона не передумала в цей момент. Але проклятий документ загадково маячив на столі і розгадки не видно було.

Але от раптом почало вияснитись, і Марфа Галактіонівна скрикнула.

— Я вже знаю! — скрикнула вона. — Це непорозуміння!

— Що ти хочеш сказати? — з полегшенням зідхнув Іван Іванович.

— Я хочу спитати тебе: де лежав твій портфель? Здається, на портфелі Семена Яковича?

Іван Іванович приложив пальця до своїх уст і задумався.

— Здається, — сказав він, — здається, на портфелі Семена Яковича.

— Ну й от! Так знай же: цей документ положи в твій портфель нехто інший, як Семен Якович, і положи в зовсім випадково.

— Як так випадково? — не зрозумів Іван Іванович.

— А так! Я пам'ятаю, він щось виймав зі свого портфелю, і, очевидно, саме цю книжечку. Він, мабуть хотів нею ілюструвати свою промову, але потім передумав і положив її... та уже не в свій портфель, а випадково — в твій!

— Геніальна ідея! — скрикнув Іван Іванович. — Ти, голубко, їй-богу, як Шерлок Холмс... Тільки як його спитати?

— Ну, це просто, — сказала Марфа Галактіонівна, — Іди зараз до телефону і поцікався, чи не загубив він чогось із свого портфелю.

Мій герой схопивсь зі свого стільця й побіг до кабінету. Чути було, як він нервово взяв рурку і чітко сказав:

— Сорок ноль два... Не вільно?... Фу!... Чорт!...

Чути було, як він знову сказав: „4002“, але знову було не вільно. І так до трьох разів. На четвертий раз Івана Івановича сполучили з Семеном Яковичем, а за дві хвилини мій герой вже вскочив до їдальні.

— Ти не помилилась! — скрикнув він і схопив в свої обійми свою симпатичну й догадливу дружину. — Ти не помилилась! Семен Якович випадково положив цей документ у мій портфель!

Марфа Галактіонівна надзвичайно раділа такому щасливому кінцю і запропонувала навіть Івану Івановичу повечеряти з вірменською.

І от Іван Іванович давно вже лежить на своїй сюрпризній ліжниці і читає останній номер „Правди“. З радіо-рупору чути оркестру якоїсь оперетки, а з кухні чути, як Явдоха порається біля помийного корита.

Марфа Галактіонівна зняла спідницю й залишилась в панталонах. Вона підійшла до дверей в дитячу спальню і сказала :

— Ecoutez! Передайте мені, будь ласка, ночний горщик.

— Avec plaisir, madame, — сказала мадмуазель Люсі і передала посуд.

Потім мадмуазель Люсі пішла до дитячих колик, де вже спали безмятежним сном Май і Фіалка, а Марфа Галактіонівна полізла на сюрпризну ліжницю й посунула Івана Івановича до стіни своїм шикарним торсом.

... — Ну, а все ж таки, — сказала вона. — Чим же соціалізм відрізняється від комунізму... конкретно?

— Боже мій! Я ж тобі вже говорив, — сказав Іван Іванович, — комунізм це вища, так би мовити, ідеальна суспільна форма.

Марфа Галактіонівна широко позіхнула й погасила електрику. Скоро в кімнаті чути було легенький храп. За вікном мжичив осінній дощик, але не було в ньому мінору: це був дощик справжнього мажорного сезону. Після трагічної події з вищеназваним документом Івану Івановичу снились поля і м'яко-бірюзове небо, де прекрасні горизонти тривожать душу тією легенькою тривогою, що не запалює тебе бунтом дрібнобуржуазного імпресіонізму, а зовсім навпаки: ласкає радісним спокоем мажорно-монументального реалізму.

VI Чим же треба кінчити, а також і про те, що ж не дає авторові скінчати негайно. Чим ж треба кінчати? Кінчати, очевидно, прийдеться не сном Івана Івановича (хай він собі спить на здоров'я), а описом того трагічного фіналу, що все таки звалився на зовсім і ніяк невинну голову могой ідеологічно-витриманого героя.

Правда, славетний винахід (про нього далі, це саме той винахід, що зробив ім'я Івана Івановича безсмертним!) примушує автора написати ще невеличкий розділ, але, поперше, цей передостанній

розділ є, так би мовити, розділ не обов'язковий не-терплячий читач може його й не читати), а подруге, великим злочином було б обминути те, чого обминути ніяк не можна.

Отже, після осени прийшла, як і треба було чекати, зима.

Морози були люті, але мій герой самовіддано томився в духоті: його будинок, що на вулиці Томаса Мора, викликав на „соціалістичне змагання“ (так саме і написано в домкомівських книгах) будинок, що на вулиці Щукина, і тому не можна було „підкачати“ навіть в сенсі опалення: кожний із будинків доводив, що він тепліший за свого супротивника і що він не тільки уміє боротись з буржуазією, але й з природою з поспіхом сперечається. І от колись, сидючи в такій от духоті, Іван Іванович сказав:

— Галакточко! — сказав колись Іван Іванович. — Я почуваю, що я можу прислужитися своїй партії, поперше — партійною та радянською роботою, а подруге, й своїми винаходами.

— Що ти надумав, Жане? — сказала Марфа Галактіонівна, кусаючи державні горіхи (вона ніколи принципово не купувала горіхів у приватника і їла тільки державні горіхи з державних лісів, саме ті, що, як подарунок, прислав їй брат — лісничий). — Ну, говори — я послухаю.

— Бачиш, — промовив Іван Іванович, — сидів я оце і думав про літо. Прийде, значить, літо, а з ним прилетять і мухи. Ти уявляєш, як вони перешкоджають нашій роботі? Жах! Так от я й вирішив: треба вигадати якусь мухобойку. І я вигадую, даю чесне комуністичне слово. Ти думаєш, що мені бракує таланту? Ну, не скажи, голубонько!

— Чому ж бракує? — промовила товаришка Галакта, підкочуючи очі до лоба. — Я зовсім не сумніваюсь! Буває так, що талант проявляється навіть у простого народа, а ти ж інтелігент, з вищою освітою.

Такий відгук з боку дружини на його бажання винайти мухобойку так підбадьорив мого героя, що він тут же приступив до роботи. Поперше, він написав заяву до свого комосередку, щоб його звільнили від партнагрузки (бюро комосередку вже на другий день звільнило його від партнагрузки, „як наукового робітника, що працює над власним винаходом“), а, подавши заяву, взявся за мухобойку.

Всю зиму Іван Іванович самовіддано ламав собі голову і тільки на провесні прийшов до того висновку, що відповідно найновішим досягненням техніки, мухобойку треба зробити за допомогою електрики. Тоді Іван Іванович почав студіювати деякі дисципліни і почав робити спроби. На його столі появились електроскопи з листочками, він утворював, скажім, протилежні електрики на сполучених електроскопах, він ловив „електричний вітер“ і гасив ним свічку. Він звертався до лейденської банки та франклінового колеса і, нарешті, після довгої праці вражений був раптом у саме серце згадкою про т. зв. спробу Гальвані. Як відомо, Гальвані довів, що м'язи і нерви у тварини можуть бути за джерела електрики, але Івана Івановича страшенно зворушувало те, що при сполученні нерва і м'язів жаби, скажім, жаб'яча ніжка дригає. Зворушувало саме те, що вона дригає. Мій герой інакше і не уявляв собі смерть мухи на електричній мухобойці, як смерть, що їй, так би мовити, прелімінарно відповідало дригання ніжками.

В скорому часі Іван Іванович зробився героєм дня нашого, як він говорить, заздалегідь і з обуренням відкидаючи ганебне міщанство, „з голови до п'ят революційного міста“: він таки винайшов електричну мухобойку. Про нього заговорили всюди, а Марфа Галактіонівна стала ще більше поважати його. Секрет винаходу не було оголошено, але відомо було, що мухобойка надзвичайно оригінально була мух: коли муха сідала на апарат мого героя і саме на

тому місці, де за проектом бажано було, щоб вона сіла, електрика обов'язково вбивала її.

— От тільки біда,— говорив Іван Іванович,— що муха не завжди сідає там, де треба... Ну, нічого,— додавав він.— Нічого!..

І він мав рацію так додавати. Головне — початок, а потім якось удосконалиться: коли не він удосконалив свій апарат-мухобойку, то синок його, Май, підрісши, завершить справу свого талановитого батька-винахідника. Одним словом, Іван Іванович на деякий час заспокоївся. Саме на той час, поки його голову знову не пронизала нова геніальна ідея.

Як уже було сказано, будинок мого героя був у стані „соціалістичного змагання“. Цей надзвичайно-похвальний факт теж міг би навести Івана Івановича на ту думку, що „соціалістично“ можуть змагатися не тільки колективи, але й окремі індивідууми, та цього не трапилося, а навів його на цю думку (хоч це на перший погляд і дивно!) — навів його власний радіо-рупор.

Відпочивав, значить, мій герой на каналі і чекав чергового концерту з місцевої радіо-станції. Май і Фіялка гралися в спальній з мадмуазель Люсі, товаришка Галакта сиділа з його другом Методієм Кириловичем у кабінеті. Раптом зашипіло.

— Гало! Гало! Говорить радіо-станція на хвилі... — і т. д.

Прекрасно! Але чує тут Іван Іванович від конференса, що радіо-станція бере сьогодні на себе ролу пляцдарму для „соціалістичного змагання“. Конкретно кажучи, сьогодні (конференс говорить) змагаються: балабаешник, скрипник, бандурист, піяністка, домрист, гармоніст та гобойщик.

— Інтересно послухати! — подумав мій герой. — Подивимось, хто кого!

Першим виступив балабаешник. Беручи до уваги, що саме так, по вищезазначеному, змагатися можуть тільки здорові мажорні елементи нашого суспільства,

балабаешник на цей раз найшов можливим заграти якусь песимістичну пісеньку, що їй досі не давали місця на радіо-станції. В такому ж дусі грали й інші змагальники. Мій герой спершу незадоволено хитав головою, але потім прийшов до тієї ж думки, що й балабаешник („саме так, по вищезазначеному, змагатися можуть тільки здорові, мажорні елементи нашого суспільства“), і, прийшовши до цієї думки, раптом прийшов і до другої.

— Методіє Кириловичу, — покликав він схвильованим голосом свого симпатичного колегу. — Я вас викликаю на соціалістичне змагання!

Сказавши це, Іван Іванович протер окуляри своєю білосніжною хусткою, з вдячністю подивився на радіорупор і нарешті, помандрував до їдальні, де його симпатичний друг сидів з його ж таки милою дружиною. Момент був не зовсім вдалий для зустрічі двох приятелів (Методій Кирилович ще не встиг зовсім очутитись після інтимної розмови з товаришкою Галактою), і все таки до згоди прийшли негайно.

— Я ваш виклик приймаю! — обсмикнувшись нарешті, рішуче заявив Методій Кирилович. — Будь ласка!

І тут же вирішено було, що Іван Іванович зробить три мухобойки, а Методій Кирилович буде три дні агітувати серед службовців тресту за утворення фабрики виробництва цих же таки мухобоек.

В таких цікавих розмовах і в таких же не менш цікавих думках проходили дні мого героя.

Після різдва приїхав до Івана Івановича брат Марфи Галактіонівни — товариш Мрачний (псевдонім). Саме той брат, що лісничий. Брат приїхав, як виянилось, надовго, бо його, як виянилось, партія зняла з партії та з лісництва чи то за шахрайство („за шахрайство“ говорили злі язика), чи то за опозиційні ухили („за опозиційні ухили“ — говорила товаришка Галакта). Проти ухилів Іван Іванович, як відомо, рішуче боровся, але в даному разі він не міг

боротись, — не тому, що справа йшла про боротьбу проти родича, а тому, що мій герой був тактовною, шляхетною людиною і нешляхетно поводитись із гостем, можна сказати, органічно не міг, тим паче, що по городу почали ходити „тривожні“ чутки відносно якогось „переобрання“ політбюра.

Товариш Мрачний цілими днями громив „апаратчиків“ і запевняв Івана Івановича, що „це їм так не пройде“. Іван Іванович слухав, а Марфа Галактіонівна говорила.

— Я думаю, — говорила Марфа Галактіонівна, — що Зюзя має рацію бути незадоволеним з апаратчиків. Ти як гадаєш, Жане?.. Ти знаєш, я вже давно точу зуби на Сталіна.

— Я, Галакточко, нічого не маю проти, — нарешті зідхав мій стійкий герой, — але щодо Сталіна, я з тобою (тут Іван Іванович озирався) згодний. Згодний, Галакточко. Цілком! На мій погляд, він теж... як би його сказати, дискусійщик... Себто треба припускати, що він буде дискусійщик.

— Треба припускати? — кричав товариш Мрачний. — І це говорите ви, високоінтелігентна людина?

Тут мій герой не те, щоб дрейфив, а просто говорив, що його не так зрозуміли, що він, звичайно, і в цьому питанні „органічно“ не може бути не революціонером „з голови до п'ят“ і що він хоче тільки, щоб все було добре і щоб перемога була на боці пролетаріату, себто, щоб можна було спокійно ходити до ячейки в четвер і жити по-людськи. Досить вже він настраждався на фронтах, себто у народі, коли була громадянська війна.

— А все таки, — навідав товариш Мрачний, — все-таки скажіть мені: невже й по-вашому потрібна ця ідіотська самокритика?

Іван Іванович виймав свою білосніжну хустку і нервово протирав нею окуляри. Він, звичайно, знав, як він має відповісти, але він не міг, на жаль, відповісти, бо тут якраз втручалася товаришка Галакта.

Марфа Галактіонівна причиняла двері і говорила конспіративним голосом.

— Звичайно, Жане, це абсурд, — говорила вона. — Невже ти й досі погоджуєшся? Ну, скажи мені! Скажи!

Іван Іванович нібито раніш погоджувався, себто гадав, що товаришка Галакта теж погоджується, але тепер він уже не міг погоджуватись, тим паче, що, зі слів товариша Мрачного, „апаратчики“ мусіли „на днях полетіти“ і „взагалі загубити свою силу“.

— Ні!.. не погоджуюсь! — раптом рішуче ще раз зідхав Іван Іванович і, тут же підбадьорений вдячним поглядом дружини, додавав: — Я навіть скажу вам по секрету, що я з самого початку мало довіряв цій ідеї. Йй-богу.

Словом, Іван Іванович говорив тільки те, що підказувала йому його революційна совість. Правда, коли товариш Мрачний, діставши посаду, раптом змінив свої погляди, Іван Іванович не змінив своїх поглядів, він просто знову зупинився на своїх, що були до приїзда товариша Мрачного, позиціях, себто він знову почав гаряче захищати „самокритику“, але це показує тільки те, що мій герой, будучи ортодоксальним марксистом, не міг не володіти добре ланцюгом матеріялістичної діалектики. От і все, плюс, звичайно, революційна совість.

І тому не зрозуміло (рішуче не зрозуміло!), як могло трапитись це велике горе, це грандіозне нещастя. Ви питаєте, яке нещастя, яке горе? Читайте останній розділ — і ви побачите.

VII Трагічний фінал, а також і не про те, які треба зробити висновки. Колись Іван Іванович лежав після смачного обіду на канапі і переглядав „Вісти“. Він завжди уважно переглядав цю газету: поперше тому, що тут було багато урядових розпоряджень, а він не хотів бути не в курсі державного будівництва, а подруге, тому, що редакція цієї газети його остаточно зворушувала під-

бором матеріалу. Тут було всього вміру: і смішного (Іван Іванович, наприклад, дуже обурювався з поведінки драматурга Куліша, що в своїй п'єсі „Мина Мазайло“ нахабно висміяв майстра мажорного сміху Іону Вочревесущого: Іону Вочревесущого Іван Іванович вважав мало не за геніяльну людину) — тут було трохи і про кооперацію, трохи про сільське господарство, а також трохи і про культурне життя країни. Особливо Івана Івановича зворушували передові статті і саме ті, що йшли без підпису.

— Не говори, Галакточко! — часто схвилюваним голосом кидав він у бік своєї дружини. — От би в кого повчитись нашим газетам! Яка краса вислову! Скільки в цих передових споживи для серця й розуму. Як вони хвилюють своєю тематикою! Ні, не говори, Галакточко, все таки постановка справи — велике діло!

— Ще б пак! — зідхала Марфа Гадактіонівна. — Це ж наша найстаріша газета. Скоро матиме мало не десятилітній досвід!

Іван Іванович дивився у вікно на молодий сніжок і на його душі була радість і гордість невимовні...
...Так от, значить, одного разу, Іван Іванович лежав після смачного обіду на канапі і переглядав „Вісти“.

Раптом його очі поширилися і він, як і тоді, коли натрапив на випадково положений до його портфелю „страшний документ“, як і тоді, дуже зблід. Ніжні пальці мого героя затремтіли. Як на гріх, в цей час в квартирі нікого не було (вся сім'я поїхала до парку шпаціювати), була тільки в кухні Явдоха. Іван Іванович протер очі і ще раз уважно перечитав ті рядки, які його так схвилювали. Потім мій герой підвівся з канапи і, можна сказати, навіть забігав по кімнаті. Він ніколи так енергійно не метушився, як тепер, і тому треба було припускати, що він вичитав, по меншій мірі, про оголошення війни, навіть уже про наступ ворожих сил на радянську республіку чи

то оголошення про смерть якогось свого любимого вождя.

— Загибіль революції, — шепотів він. — Явна загибіль! Коли газета не бреше — а я їй завжди вірив! — Коли вона не бреше, то... Ні! Ні! Цього не може бути. Ні! Ні!

Іванові Івановичу навіть піт виступив на лобі. Хвилинами здавалося, що він знепритомніє і, як підстрелений заєць (правда, він цього моменту скоріше подібний був до, коли так можна висловитися, схвилюваної породистої корови) — і, як підстрелений заєць, впаде на свій сюрпризний килим.

Та цього — слава тобі господи — не трапилося. Мій герой потроху почав відходити і, нарешті, зовсім одійшов. Тоді він підійшов до вікна і одчинив вікно. Запахло весняними пахощами (тоді вже йшла весна). Прямо — заходило сонце. Воно заходило так звичайно, ніби в газеті нічого страшного й не було. Навіть образливо було дивитися на цю байдужу огняну кулю. Але Іван Іванович навіть не звертав на це уваги: мовляв, плювати йому на сонце, він давно вже взяв себе в руки. Правда, ті руки, що він в них взяв себе, ще трохи, і навіть більше, ніж трохи, тремтіли, але при чому ж тут він?

Мій герой витер з лоба вищезагаданий піт і, не маючи з ким поділитися своїми думками, раптом відчув у собі прилив ніжності й велике бажання поговорити зі своєю куховаркою.

— Посуд миєте, Явдошко? — ніжним, ласковим, мало не соцьвиховським голосом сказав Іван Іванович і зупинився на порозі кухні. — Ну, як воно — не важко вам жити у нас?

— Чого там важко! — відповіла, як і завжди, трохи холоднувато („чорна невдячність“!) куховарка. — Чого там важко, ми вже звикли, барин!

Іншого разу мій, зрідка трохи глухуватий, герой можливо і не звернув би уваги на це обурливе „барин“. Товаришка Галакта навіть думала, що це у

порядку речей: мовляв, нічого тут особливого нема, коли куховарка називає Жана „бариним“— поперше ніхто цього не чує і, значить, нема тут ніякої компрометації партії, а подруге, товаришка Галакта ніколи не посміє позбавити Явдоху волі слова (куховарці так подобається— хай так і говорять!). Але на цей раз Іван Іванович мало не підскочив.

— Який я вам барин, Явдошко!— скрикнув він у жакливій розпуці.— Що ви говорите, дорога моя куховарочко! Хіба я вам барин?— Іван Іванович мило усміхнувся їй, розвівши руками, пояснив:

— Товариш! Так! Товариш!

Явдоха здивовано подивилась на хазяїна.

— Хай буде й по-вашому!— знизала вона плечима і, знизавши плечима, взялася за цеберку з помями.

Але тут з Іваном Івановичем трапилось щось небуденне. Підскочивши з незвичайною для нього легкістю до куховарки, він делікатно відштовхнув її від цеберки з помями.

— Так, так, Явдошко!— промовив Іван Іванович тримтячим голосом.— Я вам не барин, я... я вам справжній друг і товариш. Я вам— ви ж пам'ятаєте?— Я вам завжди говорив, щоб ви називали мене товаришем! (Іван Іванович і сам уже вірив, що він завжди пропонував Явдосі називати себе товаришем, хоч цього, можна сказати й не було— не тому, не було, що він не хотів, а тому що він просто забув).— Завжди говорив, Явдошко! І тепер говорю! Да!..

Іван Іванович знову витер піт із свого чола й несподівано скрикнув:

— Дозвольте,— скрикнув він— я винесу цеберку з помями!

Ця остання пропозиція вискочила з уст хазяїна якось зовсім без всякої потреби. Але вискочивши, вона вже не могла повернутися в ті ж такі уста і саме так, наче її й не було (воістину, слово не муха— вилетить не спіймаєш навіть за допомогою

мухобойки). Іван Іванович захвилювався тим хвилюванням, коли почуваєш себе героєм, а здивована Явдохарішуче не хотіла йому віддати цеберки. Почалась боротьба. І невідомо чим би вона скінчилась, коли б в цей момент не відчинились двері і в дверях не зупинилась Марфа Галактіонівна.

— Жане! В чому справа? — грізно сказала Марфа Галактіонівна, побачивши боротьбу. — Що це значить?

Товаришка Галакта зрозуміла, звичайно, цю сценку, як залицання мого героя до куховарки, і тому, не довго думаючи, вона тут же скрикнула.

— Геть! — скрикнула вона, звертаючись до Явдохи. — Щоб твоя нога більш тут не була. Геть! Геть!

— Що ти робиш, Галакточко, — в свою чергу скрикнув Іван Іванович. — Не роби цього, голубонько. Не роби! Просю тебе не роби!

Але Марфа Галактіонівна вже нічого не чула, і тільки кричала „геть“. Кали ж куховарка вийшла з кухні і коли червоний і спітнілий Іван Іванович підвів свою дружину до канапи, то вона, Марфа Галактіонівна, й тоді не дала промовити слова. Потім товаришка Галакта зробила гістерику. Нарешті гістерика скінчилась, і тоді вияснилося, в чому справа. Вияснилося тоді, коли мій герой остаточно переконав свою стурбовану дружину, що він не залицатися хотів до Явдохи, а тільки хотів показати їй, що він нічим (буквально нічим!) не відрзняється від неї, від куховарки, і навіть може винести цеберку з помиями. Переконав він її не словами, а, так би мовити, ділом. Це трапилося саме тоді, коли й товаришка Галакта прочитала в „Вістях“ ті рядки, які так схвилювали Івана Івановича.

— Так! Ти мав рацію! — уже подвійним голосом (спокійним, що Іван Іванович не зрадив і неспокійним, що газета) сказала вона, бризкаючи на себе одекольоном. — Так. Ти мав рацію. Але ти, Жане, не маєш радії хвилюватись. Боже мій, чого ти, Жане,

так хвилюєшся? не роби паніки! Пожалій своє серце! Чистка ж тільки для низів! Члени колегії, на мій погляд, ні в якому разі не будуть чиститись.

— Ах, Галакточко! — підстреленим голосом сказав мій герой. — Ти не дочитала. — Іван Іванович подав дружині номер „Вістей“. — Ну, от дивись, голубонько. Тут написано навіть, що будуть чистити навіть членів ЦК. Ти розумієш? Членів ЦК!

— Цього не може бути! Я не вірю! — рішуче одрізала Марфа Галактіонівна. — Членів ЦК не можуть чистити... Це просто для народу... для маси! В противному разі ми загубили б революцію... Да...

— Безперечно! Безперечно загибель революції! — сказав Іван Іванович і в розпучі схопився за голову. — Ах, боже мій, що вони роблять! Не, Галакточко, я таки не дарма не погоджувався з самокритикою. Що хочеш роби зі мною, а я апаратчикам тепер не можу довіряти. Даю тобі чесне комуністичне слово. Ти розумієш — не можу!

Схвилюваний Іван Іванович кинувся до кабінету й подзвонив до Методія Кириловича.

— Чули?... — спитав він у рурку. — Нуда! Нуда!... Ну, як ви?... Я? Я ж, знаєте, мені що? Будь ласка, хоч сьогодні! Тільки я думаю, знаєте... ну, словом заходьте — поговоримо. Треба улаштувати сімейну раду.

Тут мій герой закашлявся й положив рурку на її руркове місце.

Цілу ніч Івана Івановича і Марфу Галактіонівну кусали чи то блошиці чи то блохи, і вони ніяк не могли заснути. А коли прийшов новий ранок, мій герой поспішив до установи. Він навіть забув поцілувати Мая й Фіялку батьківським поцілунком. Але в установі його чекала ще більша неприємність. Там він, поперше, остаточно пересвідчився, що йому обов'язково прийдеться чиститись (виходить його любима газета й на цей раз не збрехала), а подруге, він узнав що роботу його комосередку з сьогоднішнього

дня починає обслідувати спеціальна комісія з райкому. Про це сповістив Методій Кирилович.

— Для чого комісія? Для чого обслідування?— спитав зблідлий за ніч Іван Іванович, безсило сідаючи в крісло.— Ну, скажіть мені, для чого?

— А хіба вам не ясно? Мабуть, хочуть когось ви-чистити. І мабуть, не тільки з комосередку,— сказав догадливий Методій Кирилович, — а навіть декого і з бюро.

— І з бюро?— в розпучі промовив мій герой (він був членом, хоч і не активним, свого бюро).— Що ви говорите? Ні, ви просто робите паніку. Ви помиляєтесь, Методій Кириловичу! Да, помиляєтесь... Я тільки не розумію, відкіля це все взялося?

— Це ви вже спитайте в свого товариша Лайтера,— відповів Методій Кирилович, підкресливши „свого“.— Це, будьте певні, це його роботка.

— Мого товариша Лайтера?— до того розгубився Іван Іванович, що навіть випустив із рук окуляри, які протирав своєю білосніжною хусткою.— Ви серйозно кажете „мого“?

— Так!— як і завжди спокійно відповів Методій Кирилович — Іменно вашого. Я не член бюро, а ви, як член бюро, мусіли вже давно знати, що це за штучка. Хіба я вам не говорив? Свій свого, так би мовити!.. Чому ж ви його досі...

— Ах, боже мій! Нічого не розумію!— скрикнув Іван Іванович тим же таки підстреленим голосом.— Буквально нічого!

Мій герой раптом покинув Методія Кириловича й побіг до Семена Яковича, головного начальника і члена бюро. Про що вони там говорили — мені не відомо. Проте, я гадаю, що це й не цікавить читача. Давати в деталях трагічну загибель мого героя я й не брався. Скажу тільки, що райком прислав комісію, так би мовити, не об'єктивну: поперше вона сконстатувала, що товариш Лайтер не опозиціонер, і не бузотер, а просто собі активний пар-

тієць, подруге, комісія наказала негайно переобрати бюро комосередку, а потрете (це вже просто якесь трагічне непорозуміння!). Івану Івановичу, Марфі Галактіонівні, Методію Кириловичу і ще багатьом ще до чистки судилося „вийти із партії“, як потім говорила товаришка Галакта.

Іван Іванович, прийшовши додому після „вийти із партії“ похилився на свою мухобойку і раптом заплакав дрібненькими в перший раз мінорними сльозами.

— Пропав! — скрикнув він. — Боже мій яке трагічне непорозуміння! Чому саме мені судилося так страждати за революцію? Чим я провинився?

Але йому на його останнє запитання ніхто не відповів. Марфа Галактіонівна ще не прийшла, після „вийти із партії“, а Май і Фіялка десь шпацирували з мадмуазель Лєсі. Що ж до кухогарки Явдохи, то вона покищо нічого не знала, і тому й тепер виспівувала якусь свою зовсім незрозумілу пісню, саме ту, що з одного боку нібито веселу, а з другого — начебто дражнить.

Так що мажорну новелу, можна сказати, скінчено. Звичайно, я й зараз бачу незадоволені обличчя (мовляв все добре, та от багато публіцистики), але й тепер, на жаль, нічим не можу допомогти.

— Що ж робити, дорогі читачі, коли я хочу, щоб мої твори читали рішуче всі громадяни нашої республіки, навіть так ділові, як от Іван Іванович та Марфа Галактіонівна, а ділові люди, як відомо, читають тільки мажорні новели з ухилом у публіцистику. Треба, очевидно, йти на компроміс.

... А втім, Терекей, наприклад, каже що Свифт (ви пам'ятаєте „Гуліверову подорож?“) справляє на нього враження величезного гіганта і що загибель його, Свифтова, нагадує йому, Текерею, загибель грандіозного царства.

Так думав колись не тільки Іван Іванович, але й я, коли зупиняю свій зрідка вольтер'янський погляд на чіткому силуеті злого англійського сатирика.

... — І потім чому Салтиков-Шедрін міг бути віце-губернатором, а я не можу? Правда?

Отже, до побачення, золотий мій читачу! Сподіваюся ще раз зустрітись з Вами. В моїй шухлядці (доводжу до вашого відому) єсть ціла галерея ідеологічно-витриманих, монументально-реалістичних типів нашої ніжно-прекрасної епохи, а Ви (доводжу до свого відому), очевидно, маєте охоту познайомитись з ними. Ну, і от!

Дванадцять років КІЛЬКА СЛІВ НА АДРЕСУ
пролетарської революції дали багатющий матеріал для художньої літератури. Навіть побіжний огляд її свідчить про багатство талантів, про глибину й ширину проблем, що притягають її увагу. Але найвизначніше — загальний характер цієї літератури. Вона пройнята будівельним духом наших днів, вона відзеркалює це переміщення цінностей, перевагу активних елементів над пасивними, занепад лірики, розцвіт белетристики... Проносяться яскраві, незабутні образи червоноармійців, партизан, без краю барвисті плями, старі й нові ідеї, що в нечуваній різноманітності стикаються між собою, — разом все це утворює те величезне ціле, що зветься Жовтнева революція.

Завдання письменника - комуніста у своїх творах змальовувати соціалістичне суспільство, убирати в конкретну форму те велике майбутнє, що зветься добою соціалізму. Тепер, в добу перехідного періоду в художніх формах — зма-

Лідар, прогнущик, спекулянт і бюрократ зривають наше соціалістичне будівництво.

М. МАЙОРОВ

льовувати зростання соціалістичних елементів в нашій країні в процесі соціалістичного будівництва. Але було б великою помилкою художньої літератури змальовувати тільки яскраві, цілком позитивні риси будівництва соціалізму і замазувати, хоча й не приниплюючи, але й значні вади в цьому будівництві.

Відбудовний період змінив економічний стан нашого розвитку. Неп приніс з собою багато негативного, що впливає на психіку комуніста. Утворилися такі умови, за яких не виключена можливість розкладу й загнивання і окремих клітин партії.

Ми не раз були свідки того, як хороші революціонери-комуністи в минулому, в роки громадянської війни, в період неп'у підпадали під дрібнобуржуазний, міщанський вплив, цілком розкладалися, тільки шкодили і партії і інтересам робітничої класи.

До таких людей належать типи, які виводить тов. Хвильовий у даній сатирі. Іван Іванович, Марфа Галактіонівна, Методій Кирилович — типи, на жаль, цілком реальні в нашій дійсності. Івани Івановичі і Марфи Галактіонівни могли навіть бути й на фронті, в Червоній армії і навіть, припускаю, були не погані революціонери, але відгриміла громадянська війна і вони входять в особисте життя і в роки неп'у, обое члени партії, розкладаються. Розклад цей відбувається ступнево і для „неозброєного ока“ іноді навіть непомітний. Починається, звичайно, як у героїв сатири Хвильового, з „сюрпризної“ відкомунгоспівської меблі, а далі... далі базікання про соціалізм і нещадна експлуатація домашньої робітниці; прекраснодушні розмови про новий побут, чудесно, виявляється, сполучаються з явним міщанством, обивательщиною. Іван Іванович освічений марксист (в кожному разі в цьому він твердо переконаний!), але боїться живого слова, лякається самокритики і, визнавши про настрої осередку проти нього, шукає змоги перетягти ввесь осередок в цілому на свій бік, нацьковуючи його проти „бузотворів“.

Позбавлений відживної самокритики осередок, слідом за Іваном Івановичем, як з гори котиться. І таких випадків у нашій дійсності скільки завгодно : найкраще підтверджує це та чистка партії, що тепер проводиться.

Тов. Хвильовий — письменник - комуніст — дає, яскраву картину розкладу деяких членів партії. Його сатира спрямована на боротьбу з хоробливими явищами в партії. Поруч справжніх героїв нашого часу, приміром, директора заводу в п'єсі „Огненный мост“, який після закінчення громадянської війни йде на господарський фронт, героїчно перемагає труднощі і розв'язує завдання відбудови заводу, у нас є й такі, як Іван Іванович. І біда в тому, що за собою вони тягнуть і партійні осередки, які не можуть протистояти показному авторитетові псевдо-революціонерів-марксистів. Нам здається, що автор правильно робить, коли під цим саме поглядом подає нам свою сатиру.

Де-не-де чуються голоси — чи припустима за наших умов сатира? Уже сама постановка цього питання дуже шкідлива... Так, сатира наша, сатира радянська потрібна, потрібна як знаряддя самокритики, що змальовує коріння старого, що цупко вп'ялося в наш ґрунт. Дібрати таку композицію й такі фарби, щоб читачеві стало неनावисне це старе, щоб він відчув святий неспокій, щоб у нього народилося бажання подолати його — це сучасний радянський сатирик і мусить дати, коли пише про сучасність.

„Ми повинні пильно вивчати паростки нового, якнайуважніше ставитися до них, всіми способами допомагати їх зростанню і „доглядати“ ці паростки“ — так писав Ленін. Сатира, ми в цьому глибоко переконані, також покликана „доглядати“ ці паростки, злобно, немилосердно викриваючи старе, бо... „коли нове тільки не народилося, старе завжди залишається протягом деякого часу дужче за нове, це завжди буває так і в природі як і в громадському житті“ (Н. Ленін, т. XVI, ст. 253).

Не заглиблюючися в оцінку художнього боку сатири, що її написав тов. Хвильовий, ми вважаємо, що ідеологічний бік її цілком витриманий і тому завдання, яке поставив перед собою в цій сатирі тов. Хвильовий, на нашу думку, досягає своєї мети.

Михайло Майоров

Я випадково стрів
на брукові холод-
нім

СЕСТРА

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

Мою сестру — селянку молоду.
Пізнав її я по очей безоднях
І по сльозах на змученім виду.

— Як, сестро, тут? — рвонувся я з асфальту:
За сотні верст ти як сюди прийшла?
Але вона не упізнала брата
І від очей платка не відняла.

Колись ми вкупі плакали малими.
Тебе — маленьку — я втішав колись...
Невже мої краватка й жовті „джими“
Горою, сестро, поміж нас лягли?

Повік ти брата не забудеш босим,
Із пухирями на брудних ногах.
І десь за містом тихо заголосиш,
Мене задавши, сестро дорога.

В квадратах вулиці худі схилились плечі..
І хоч на камінь серце розіб'ю,—
Повік я не верну і наші дні малечі,
І дружбу тиху та сумну твою.

Оптимістичний мій
друже, Іване Сен-
ченку! Братку мій (як
кажуть білоруси), якби ти знав, що це за кра-
сота — оце Перше Радянське, що тільки 12 р.
тому звалося „Село Графское“. Якби ти знав —
які тут бори, ліси, доріжки навпростець у житах,
який тут пишний, повнокровний, повновидий
Дінець!

ЛИСТ І. Т. МАСЕНКО
ДО І. СЕНЧЕНКА

Якби то ти знав! Ти покинув би і свій ярма-
рок літературний, і свою багатотомну дисерта-
цію про українське море, чи то пак, про море
в українській поезії; покинув би мріяти про
тяжкі лаври „морського професора“, лаври, що
до них добрі люди присовокуплять багато дох-
лих собак раніш, ніж професор опублікує свою
дисертацію, — покинув би всю ту суєту суєт, та
приїхав би хоч на кілька день сюди на лоно,
чи, власне, до джерел тихого Слобожанського
акваріума — на третину кілометра завширшки
та на сотні кілометрів довжиною, акваріума, на
березі якого росте соковита зелена осока, ку-
га на тубільній українській мові, жовті та крихкі
мармурові лілеї, та в якому водяться великі
кількапудові соми, єдині тварі з нашої фавни,
що й досі не належать Харківському церабко-
пові. Ми полежали б з тобою на березі цього
повновидого прекрасного Дінця що з лінивим
філософським спокоєм тече під самим Першим
Радянським. Полежали б на березі Слобожан-
ського Міссисіпі та може пополювали б і поло-
вили рибу...

Між іншим, мій оптимістичний друже, чи не
здається тобі по останніх числах газети, яка
чомусь носить назву „Літературної“, що один
із славетних Київських „ортодоксів“ дав цир-
кулярного наказу своїй „критичній школі“ в
„срочном порядку“ вишукувати ухили в „молод-

няківців“, які одійшли до „Пролітена“? Ще „Пролітен“ нічого не робив, ще не сказав ні слова, а в молоді, яка пішла до нього, уже дошукуються ухилів і дошукуються якраз ті, хто про цю ж таки молодь говорив зовсім протилежне всього лише кілька тижнів тому — у цій же газеті, що не зрозуміло чому іменується „Літературною“! Яка зворушлива сміливість, яка незрівняна об'єктивність, яка бездоганна ретельність та працьовитість! Де б нам, Іване, підшукати отаку ретельну людину, як отой Київський ортодокс на посаду відповідального критика? Чи в нас не буде такої посади?

Отже, зовсім не про цих наших „ортодоксів“, і не до Київського зокрема, відноситься оцеї уривок з одного мого вірша, що я, блукаючи по Дінцевих луках, розробляв його тут у стилі пролетарського реалізму:

Остогидли тяжко наші „ортодокси“,
Бойових поетів барабанний патос.
І мені стійкому врешті довелося
Рідної Сахари у степах шукати.
На піску лежавши, бачив я міражі...
Критиком хорошим став один вантажник.
А один здоровий, твердоблий критик
Став нарешті чесно вантажі возити.
Де була реальність, де були міражі!
Маркє устав з могили і сердито каже:
— Ви цитати вміли плутать знаменито,
І за це — славетний і марксистський критик,
У писаннях ваших — це не епіграма —
Ні ваги, ні глузду не було й півграма,
То ж для рівноваги будете до гроба
Вантажі возити ви Бендюжник Боба!
А „критичну школу“ з членськими квитками
Краще поробити чесними ваньками.

Пробач за такий довгий „ліричний“ відступ! Я ж кажу, що він аж ніяк не стосується наших критичних „ортодоксів“, а цілого вірша, що зветься „Мандрівка по Слобожанщині“ я надішлю тобі колись до „Літературного Ярмарку“ — може варто буде видрукувати, хай почитають наші любителі „конкретної“ лірики.

Братку ти мій (як кажуть білоруси), якби ти заглянув сюди! Правда, на березі Дінця немає ніяких пляжів (пам'ятаєш з „Мини Мазайла“ — „щороку у Крим їздить“?) та для пастушків і пастушок він і не потрібний, як і для нас з тобою. Вони бовтаються у хвилях Дінця, а вилежуватись їм ніколи, а „дядьки“, молодіці й дівчата, позасукувавши рукава, та попідтикавши спідниці, пляжаться коло жита та пшениці, аж піт їм очі заливає, бо була спека, а це пройшли великі дощі — і ниви немов на очах позолотили та посивіли і задуманий колос похилив важкі голови до землі.

Село живе тихо та спокійно. Живує, купається в Дінцеві, танцює н-ділями у сельбуді, та гатить помаленьку греблю. Придбало собі гарненьку турбіну для водяного млина, але ж загатить як слід греблю за рік не спроможеться. Все недогачує до кінця. Повесні вода та лід знову рознесуть греблю — і так помаленьку й гатять щороку. За такого перманентного ремонту греблі село повік не залишиться безробітним.

Трапилась тут недавно сільська сенсація. Розповідали мені тубільні мої приятелі, що сільська дівчина Даша зробила собі десь у місті операцію і стала парубком Даньком. Кажуть, тепер ходить у штанях і „стріляє“ за дівчатами. Певно тебе здивує ця фантастична історія, то ж мушу пояснити, що Даша була „курко-півень“, — на тубільній українській мові це те ж саме, що гермафродит. Огже, селяни щиро дивуються науці, що з Даші Данька може зробити. А ти уявляєш собі, яке то щастя для дівчини: і хлопцем стала, й українізувалася одночасно.

Оце ж „курко-півень“ на мою думку, друже Іване, мусить неодмінно попасти до наших словників живої мови та до української великої радянської енциклопедії, що її — тут ходять темні фантастичні чутки — почало видавати якесь видавництво. Правда не лише цей першорадянський словотвір мусить попасти до енциклопедії. Я оце недавно пере-

глядав перший том „Литературной Энциклопедии“, та чомусь не найшов там навіть Блакитного Василя, не кажучи вже про інших наших поетів. Певно то через таку велику уважність до братньої літератури з боку „Литературной Энциклопедии“ та інших енциклопедій, що мають охопити культурне надбання усіх республік Радсоюзу.

Ще одна дрібниця, мій друже. Дрібниця остільки незначна, що якби не була вона така весела, то й не згадував би про неї в листі. Мене недавно підвело одно видавництво. Купив книжку, на якій стояло: „Поезії“, а почав читати — виявилось, що то збірка старих майже, Тредіаковської давности анекдотів. Знаючи тебе, як людину, що не завжди вірить на слово, мушу трохи зачитувати дещо із цієї книжки навіть у листі:

...але не можу я збагнути
зневіри трухлого стебла.
Коли бував степ р-зкутий
Серед робочого тепла.
Але не смію я підперти
рипіння всохлої верби...

Чи не нагадує це тобі — точнісінько, як ото в нас на зборах радслужбовців хтонебудь каже: „я не могу не сказать...“? Але, крім того, як ти думаєш, яким це чином можна „підперти рипіння“ взагалі, а особливо в поезії? Та за цим „підпиранням рипіння“ іде майже слідом, у тому ж таки віршові, таке ж самісіньке „рипіння“:

Поети!

Нічого рипіти
і квилити —

о сором вам.

Кого учив співати вітер

Усім розчиненим серцям...

Ти послухай, яким образом „виображує“ поет свою власну персону:

Немов діхтар (!) серед майдану
Стою схвильований один...

Ось - ось хлюпне осінній ранок
Нестримний робітничий плин.

Та й чи цілком ясно тобі, хто кого тут хлюпне?
Ти не знаєш, як називаються шаради отакого гатунку в ліриці? Послухай іще:

Гряде індустріальний похід,
суцільний робітничий рух.
Здається, ніби чути кроки
давніх, рознузданих пісень (?!)
— І кругом руїна у розбитих душах,
що під небом пустою лежать
А вир захеканих легенів
У далеч котиться гучніш.
І я ось-ось піймаю в жменю
верхів'я точених узвищ...

Одним словом, Іване, через „вир захеканих легенів“ чути кроки рознузданих пісень“, „гряде рух“, душі під небом пустою лежать“, „ловлять у жменю верхів'я точених узвищ“ — а на книжці написано, що це поезії! Мені цікаво, кого хотів обдурити автор, коли ж кожній грамотній людині цілком ясно, що це не поезії а анекдоти.

Ти ж послухай далі отаку оригінальність та вишуканість у римах:

Розтявши гуком ніч
крицею - пізній паротяг
прощальний стяг

А от знову —

„Риплять шляхи“ (заголовок вірша):
простяг
Сніги й сніги.
Спадає гомін
віками пушчених пасів (!?)
Але ж кругом клеєче племін
лунних сердечних казанів

Як на твою думку, друже мій, що це за „сердечні казани“?

Може це поет так українізував усім відомі передсердечні сумки? Припустимо, що він українізував

дуже вдало, себто так, як часто у нас українізують щонебудь. Тоді — в якій це анатомії поет вичитав, що ці „сердечні казани“, себто передсердечні сумки — лункі? Це ж наклеп на анатомію! І куди тільки Головліт дивиться, — як закричав би в даному випадку Андрій Ключчя?

Прошу вибачити мене, що лист розбухає до неможливого, але не можу не розважити тебе в твоїй тяжкій академічній філософській роботі, виписавши з цієї милої книжки парочку іще отаких перлів:

... туди,
де кров і крик.
де крик і кров гукає
кордони рознести...
Не зупинялись ні хвилини
на старожитному шляху,
де порив прапорами линув,
скипівши кров'ю на снігу. (Усе то порив!)
Коли ж чие спинялось серце,
несла вперед його мета.

До чого „прозорлівою“ поет: він навіть бачить, як мета серце несе?!

Крім того, братку ти мій Іване, ти знаєш, що я страшенно люблю вітер, і в дні, коли він крилами велетенських сірих птахів, схожих на хмари, скаже-но гасає по степу та над степом і коли він тугими парусами б'ється й лопоче між соснами в бору — скільки я виходив хороших закутків над Дінцем, по левадах та ген по горі за Дінцем, — але ніколи не спостерігав, щоб вітер виробляв отаке:

Назустріч вітер вартувий
через яри,
через рови
киває гасла головою (?!)
вітає широкою рукою (?!)

Ти можеш собі уявити — до чого бувають вумні, „ортодоксальні“ та „революційні“ („гасла кивають головою“) вітри у людей! Чи то просто може

безконечне людське ханжество? Мене от мучить шарада: де ці вітри в цих поетів знаходяться — в „лунких сердечних казанах“, чи в якихось інших цілком безнадійних казанах?

В тебе, лабуть, з'явилося нехороше підозріння, що я оце повибирав із книжки всі до єдиного анекдоти? Пробач, ти помилився. Ось список епітетів та образів, що я їх іще не згадував: „ніяким грімним самопалом їм не пізнати своїх ночей“; „кусючий газ“ (є ще вонючий); „рипучий шлях“; „щоб ви-простали спини віки“! „навіжений розстріл“!.. Присягаючись, що цей список можна збільшити вдвічі-втричі!

І всі ці анекдоти, оптимістичний мій друже, із збірки, що має всього лише 62 сторінки тексту і зветься „Республіка“. Автор її, як відомо тепер тобі, Микола Терещенко, мертвонароджений поетичний „метр“, мертвонароджений — завдяки фетишизації і від фетишизації організаційних категорій в літературному процесові. По-моєму молодь мусить на решті його розвінчати, бо такі метри шкідливі для молоді; замість патосу будівництва (як скаже про нього в рецензії Клочья) такий „метр“ дає нам „художній пасквіль“ на наше величне будівництво...

Та мене кличе мій тутешній проятель школяр Сімка та моя люба життєва приятелька до Дінця купатися і я не можу, братку ти мій, одмовити цим веселим і хорошим людям, цим хорошим і щасливим людям, що ніколи не хотіли на погану звичку — читати українські вірші, власне читати вірші українських поетичних „метрів“... Іду — перепливу Дінець, зірву крихку соромливу мармурову лілею і на лоні пишної повнокровної, всезатоплюючої поезії матері-природи... забуду про ці українські вірші!

Але наприкінці, оптимістичний друже мій Іван Сенченку, хочу гукнути:

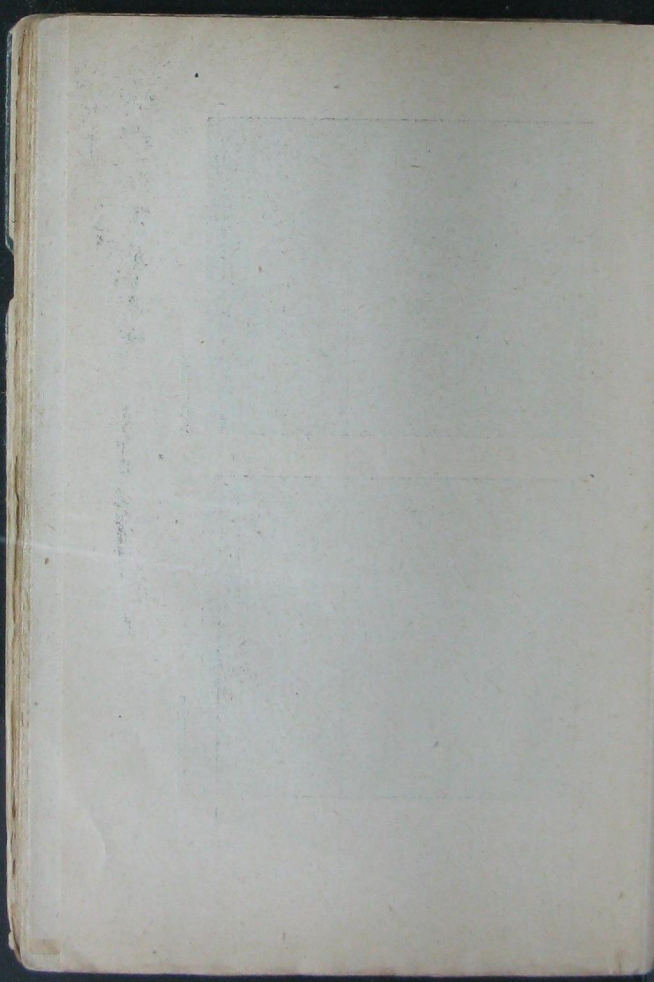
— Хай живе наш майбутній „Пролітен“, який — я певний цього — не культивуватиме ні таких українських

ЛЕСЬ КУРБАС

АРК. ЛЮБЧЕНКО

віршів, ні таких поетичних „метрів“, ні критиків, що, немов фабрика негативів, продукують таких мертвонароджених „метрів“!

Тебе вітають мої тубільші
с. Перше Радянське
18 липня 1929 р. приятелі, я та Дінець!

Твій Терень Масенко

Сесія окружного суду була вже на закінченні.

Лишалось розглянути іще одну справу якогось Хихлі,

обвинувачуваного у важкому злочині. Доля його, цього злочинця, була ніби вже визначена самим вчинком його, таким мерзотним, нахабно-очайдушним, і настроями суддів, заздалегodi ознайомих із справою.

Йому загрожувала найсуворіша за карним кодексом кара. Його чекало фізичне знищення — кара на горло.

Коли перед судом став цей обвинувачуваний, червонощокий, присадкуватий, середніх років чоловік, зі спокійними, трохи сумними очима, оброслий широкою, як у Маркса, бородою, голова суду почав звичайний опит.

— Ваше прізвище, ім'я, по батькові? — казав він звикло, механічним тоном, корпаючись у жмуті паперів, що лежали перед ним.

— Скільки вам років? Ваш соціяльний стан? Походження? — продовжував свої запитання, дивлячись скося на обвинувачуваного.

— Хихля, із Сокирінців? — спинився раптово, пильно вдивляючись на злочинця, ніби вражений, ніби щось розмірковуючи. — Із Сокирінців, селянин? — повторив, опускаючи очі на стіл. В ту ж хвилину на лиці поклатась йому задума, чоло нахмурилось, він важко зідхнув і схопився рукою за серце, ніби йому перехопило дух.

Х В О Р О Б А

Оповідання

Г. КОЦЮБА

Передавши головування своєму заступникові, він вийшов із залі, а згодом надіслав заяву, де писав, що з огляду на захворювання серця він не зможе брати участі в сесії.

Це раптове захворювання видалося було мені за дивне, надто вже рідко це траплялося в судовій практиці. А втім, подумав, хіба голова суду не може занедужати підчас сесії? хіба він не такий же смертний, як і всі? Хто, врешті, застрахований від цієї причепи, що не зважає на час, місце, обставини, ані на лиця?

Та коли над вечір після засідання я вийшов на прогулянку, щоб „провентилювати“ задимлені легені, і опинившись в міському саду над кручею, здивався з головою, в мене мимохіть зродилася думка — чи не криється за його хворобою щось інше, чи не є його хвороба просто дипломатичною. Я ж — правозаступник, оборонець обвинувачуваного по призначенню суду і, хоч являюсь гарячим прибічником соціалістичної школи в кримінальних праві, а все ж шукав різних заціпок, що пом'якшили б його провину. Тому з пристрасстю ревнового коханця ладен був хапатися за всякі натяки, за всякі нові дані, що могли полегшити моє завдання і долю мого підзахисного.

— Знаєте, товаришу, — заговорив голова, ледве ми порівялись плечима, трохи сполоханий ніби зустріччю, — в кімнаті зараз так мляво, так важко дихати і так моторошно нудно, що я вважав за доцільніше побути на повітрі. А ви, певно, із залі? Як же ж там? — запитав він, цікавий ніби з професійного обов'язку.

— Почався уже опит свідків, а він все мовчить, якось байдуже реагує на свідчення.

— Дивна річ, оці кримінальні вчинки, — замислився мій співбесідник, — скільки життєвих колізій, скільки гримас дає нам кримінальна практика. Яких типів не демонструє вона перед нами, дивовижно протилежних, розбіжних своєю психічною суттю,

типів, в яких звірство Тамерлана вживається часом з духом Христа.

— Шановний Григоріє Івановичу, — зауважив я жартома, — ви ризикуєте з такими думками дійти якщо не до злої пам'яті антропологів на чолі з Чезаре Ломброзо, то до ліберально-буржуазної школи з її теорією про вроджені нахили злочинців і індивідуальні методи лікування їх.

Він похитав головою з вибачливою рисою.

— Ви помиляєтесь. Я знаю, що злочинства — це явище соціального порядку. В основі їх лежать економічні причини, злидні, безробіття, темнота. Я вірю, що із соціалізмом, з перебудовою виробництва на колективістичних засадах, зі зміною соціальних відносин зникне й злочинство.

— Цілком справедливо, — підхопив я, — всі ми, прибічники соціалістичної теорії кримінального права, так мислимо. Але, розуміється, тут знову і знову виникає питання про межі відповідальності злочинця за свої вчинки, про методи лікування. Чи може людина цілком нести кару за те, в чому винне суспільство? Чи не повинно саме суспільство в якійсь мірі перебрати на себе частину цієї відповідальності? Чи не годиться до суворой кари вдаватися, як до крайности, з найбільшою обережністю, коли ніякі інші засоби не допоможуть?

— Радянський суд і додержується цих методів, — зауважив голова. — Але ж, знаєте, переходова доба, проклята спадщина.

Ми присіли на одинокую лавочку, що турботлива людина з почуттям художника поставила її над кручею.

Поблизу було тихо. Тільки внизу, під кручею, де звивалася річка, чути було якісь голоси та далеко з другого боку нісся собачий лай.

Григорій Іванович подивився на річку, посріблену де-не-де відблиском багряного заходу, на сині ліси, що стояли ген там на обрії, дихнув свіжого повітря й промовив сумовито.

— На нас, суддів, дивляться як на кам'яних, безсердешних людей. А я все таки скажу, як часом важко виносити вирок, особливо, особливо,—він запнувся, шукаючи ніби якогось слова,—коли доводиться застосовувати найвищу кару.

Цей елегійний настрій голови мене вразив своєю несподіванкою. Я ж знав його років зо три, відколи він появився у нашому місті. Не раз бачив його на засіданнях і тоді, коли діловито, ніби байдужно, робив різні запитання, і коли спокійно й розважно читав вирoki. Не раз обмінювався з ним короткими фразами по закінченні засідання. Але ніколи, ні разу, не доводилось бачити і натяків на подібний настрій.

— „Аз єсм людина і ніщо людське не чуже мені“—пригадалась чомусь ця древня, глибокого змісту фраза. Але разом замислився,—звідкіля раптово взявся цей елегійний настрій? Чи людина краще виявляє себе поза офіційними і службовими виступами, і я просто не добачав цього раніше, чи, може, це навіяно сьогоднішнім процесом?

— Шановний Григоріє Івановичу,—запитав я його лагідно, обережно взявши під руку,—скажіть, будь ласка, ви не знали раніше Хихлі?

Він звів на мене погляд, потім опустив вниз на річку, замислився і врешті проказав:

— Чи знав я його? Ні!—похитав головою. Я тільки стрінув його одного разу за дуже складної ситуації. Він знову тепер нагадав мені про неї.

Ця відповідь викликала в мене подвійну цікавість.

— Шановний Григоріє Івановичу,—звернувся я з проханням,—якщо це не секрет,—чи можна дізнатися про цю зустріч.

Він був зрікався, говорив, що не любить торкатися того епізоду, а врешті погодився.

Коли нерви напружені до краю,—почав він розповідати,—бренять, як натягнуті струни, а серце щемить від образи і гніву й жадоби боротьби, а на

руках уже є наготовлені рушниці, „лімонки“ і навіть максімка, тоді важко врахувати всі можливі несподіванки.

Так було і тоді.

Хоч наказу нашого місцевого центру ми й не мали іще, не було розроблено й остаточного плану нашої дії, а втім, усім уже нетерпеливилось. Все частіше виникали в районі там і там незначні епізодичні виступи, що могли набрати швидко, скорше, ніж цього дозволяла загальна ситуація, нестриманого й недисциплінованого вибуху. Це, зрозуміло, вчиняло шкоду нашим ворогам, сіяло сполох в їхньому глибокому запіллі, але загрожувало і нам розбиттям по одиниці сил. Треба було поспішитися із загальним планом, з координацією виступів інших загонів. Треба було, власне, домовитися, може, навіть підштовхнути наш окружний центр.

Отже я, порадившись з деякими товаришами, вирішив побувати в Н. і того ж таки дня вирушив на станцію, наказавши загонові до мого повороту втриматись від будь-якого виступу.

„Я не забарюся. Днів за два буду назад“ — сказав я на прощання.

„Ти певний?“ — зауважив, пригадую як тепер, Чуб з якимсь сумнівом.

„Сподіваюся. А хіба що?“ — перепитав між іншим, не надаючи цьому ніякісінького значіння.

„Це я так. Знаєш, теперішні часи, дорога, — що робити, коли не вернешся за два дні?“

„Дурне! — кинув я байдужно. — Повернуся на день пізніше“.

Я купив квиток другої класи, в надії мати місце й відпочинок, на що не можна було сподіватися в третій класі. І коли до перону підкотив пасажирський поїзд, — стрибнув в один з вагонів.

Опинившись в купе, де сиділо лише двоє пасажирів, я позирнув на обличчя своїх сусідів і попросив трохи поступитися.

„Прошу, будь ласка“ — доброзичливо зустрів літній пасажир, приймаючи на верхню полицю валізу, що з неї дістав якийсь справочник „Горнопромишленников Юга Росии“.

Я всівся ближче до вікна. Іще раз кинув оком на сусідів, на цього літнього з живими очима й маленьким черевом чоловіка й на задуманого з тавром якоїсь утоми на лиці молодого офіцера. „Нічого собі сусідоньки, а втім, це ж цікаво і безпечно“ — подумав я, закурюючи цигарку.

„Ви, певно, до Харкова їдете?“ — вставився на мене старий, ніби ми не раз з ним зустрічалися.

„Ні, — відповів коротко, — я тільки до Л.“.

„А я думав, вертаєтесь з канікулів до нашої алма матері, — сказав він, живо глянувши на мого студентського картуза. — Як воно там тепер? Чи читає іще лекції професор Б.“

Я покрутив головою, не виявляючи бажання пускатися в балаканину.

Тимчасом тричі прозвенів дзвоник, і поїзд плавко рушив далі. Але в цю ж хвилину до нашого купе втиснувся ще один пасажир. Він обвів присутніх непокоїним поглядом і важко опустився на край канапи.

„Іще хвилинка, і можна було б лишитися з піковим інтересом“ — пробурчав він, відсапуючись і ніби виправдуючись.

Я глянув на нього. Його довге червоне обличчя, довге й вузьке, як у шкапи, пикаті очі, закручені вгору маленькі аля фельдфебель вусики, його картуз, що нагадував мені прикажчика з панського маєтку, — все це відразу не сподобалось мені. Що за суб'єкт, подумав я, чи не шпик?

Якусь хвилину всі мовчали. Дехто позирав у вікно, на білі хатки виселку, що бігли слідом за нами, на заводські труби, що витикалися із-за пагорку. Та згодом, коли за вікном замиготіли поля, перетяті хутірцями та конусоподібними вежами, чорно-попе-

лястими, як заглохлий Везувій, — тобі порушили мовчання.

„Цікаво“ — сказав старий, дивлячись на вікно.

„Шахти“ — процідив новий пасажир глухо, з незрозумілою рисою невдоволення.

„Еге ж. Шахти, — охоче підхопив старий, якому, видко, надокучило сусідство мовчазливих. — Ідемо добре, будемо, виходить, завчасно в Харкові“.

Тоді встряв у розмову й офіцер.

„Да, ранком ви будете вдома, а мені ще до Курська, а там і на фронт“ — сказав задумливо.

Згадка про фронт дала тему для інших розмов. Говорили про розпад більшовицької армії, про похід на Москву, про недалеке закінчення війни й відновлення „ладу“.

„Як ви гадаєте, капітане? — коли захопимо Москву, більшовики можуть ще робити якийсь опір, чи відразу наступить для них погибель?“

„Я так думаю, і всі ми переконані, що з Москвою все закінчиться, — відповів з бундючною погордою офіцер. — Тому зараз енергійно продовжується наступ, щоб не дати більшовикам змоги опам'ятатись і скорше захопити Москву“.

„Так, так. Бистрота й натиск, — погоджувався старий. — Це правильно. Це випробований метод — хитав головою, підкреслюючи, що й він, мовляв, теж обізнаний з військовою стратегією.“

Слухаючи таку звичайну для цих кіл балаканину, таку наївну, безмежно кумедну, де глупота й обмеженість ішли в парі з претенсійністю, я спочатку посміхався. Хай собі забавляються, тим легше буде нам справитись з ними.

Натомлений безсонними ночами, вколисаний ритмічним стукотом коліс, я схилив голову до вікна в прозорій дрімоті, коли довголиций суб'єкт враз відхнув якимось важко.

„Коли б то вже швидше, а то...“

Ця фраза з обірваним кінцем, що ніби приховувала

в собі якусь думку, дисонансом прозвучала в загальному тоні піднесеного настрою.

„Що ви маєте на оці? — насторожився старий з видом людини, що її турбують не зовсім приємними справами в той час, коли вона хотіла розважатися.

Довголиций повів очима по купе, глянув чомусь на мене, ніби вагався, потім іще раз зідхнув і з неприхованою рисою обурення на червоному лиці пояснив.

„Неспокійно тут стає. Перші два-три місяці нічого було. А тепер шептунів знову розвелось серед робочих. Це ще не кінець — кажуть. Так ще не буде. А це вже й ватага з'явилась. Вчора наскочила на сусідньому перегоні на залізницю, потерпів трохи військовий поїзд, а то директора шахти забрали в гостях“.

„Ну?“

„Ну — звісно!“ — витиснув довголиций.

Пасажири полохливо визирнули за вікно. Чи не таїться там десь у хутірцях зрадлива небезпека.

„Нищити таких нещадно! На місці стріляти!“ — прошипів старий, гублячи рівновагу й попередню благообразність.

Я підвів голову. Хіба ж можна лишатися неуважним, коли розмова торкається вчинків нашого загону? Хіба ж не цікаво знати, як це відбивається в головах оцих пасажирів?

„Стріляти! — пробурчав довголиций суб'єкт. — Та воно так і буде“.— І з цими словами вставився на мене своїми банькатими, мутносірими очима.

Холодок, признаюся, пробіг моїм тілом. Чи не глузує він зараз наді мною? — промайнула була думка. Я мимохіть опустил очі і, щоб заховати хвилювання, запалив цигарку. Мені здавалося, що ось він підніметься, простягне руку, хапне мене за плече. Я сторожко позирав на нього, коли він несподівано позіхнув і, витягши цигарку, звернувся до мене просто.

„Дозвольте прикурити“.

Я зідхнув полегшено. Очевидно, це якийсь містечковий крамар, розгадував його соціальне становище і, здувши попіл, подав йому недокурок.

„Виходить, недобре тут робиться, — зауважив і я конспіративно. — Ну, і хто ж це орудує: свої, тутешні, чи, може, махновці доскочили?“

Довголиций солодко затягся цигаркою, випустив потім крізь зуби дим, покрутив головою.

„Не махновці, ні! сюди вони не підуть, — заявив авторитетно. — Це, кажуть, якийсь Зоря ватагує“.

Хоч моє назвисько не могло бути таємницею, коли в загоні знають його більше десятка людей, а втім, згадка її цим суб'єктом знову викликала деякі сумніви щодо його соціальної ролі. Я подумав про те, що треба позбутися його сусідства й перейти до іншого вагону або висістись на одній з ближчих станцій. Але це видалось малодушним, недоцільним і зрештою непотрібним. Бо що ж, власне, трапилось? Сказати „якийсь Зоря“ — це власне довести, що більше нічого не знаєш.

„Зоря? — Чудернацьке прізвище. Певно, хтось із шахтарів“ — перепитав я з прихованою думкою викликати його на одвертість.

„Хто й зна?“ — зробив він загадкову гримасу, не виявляючи ніби більше цікавості до моєї особи.

Тут вставив своє слово мовчаливий офіцер.

„Ось покінчимо з фронтом, так дамо скрізь лад“ — сказав він суворо, витягнувши з кишені свого револьвера.

Це заспокоїло збентежених було пасажирів. Тоді знову говорили про фронт, про Юденіча і Колчака, про англійську військову місію, про близький вступ білих у Москву.

Тимчасом поїзд наближався до Л. Мені остогидло слухати зі стиснутими зубами й прихованою думкою ці теревені. Тому я вийшов в коридор і, ледве поїзд притишив ходу, виплигнув із вагону, вдоволений, що позбувся врешті дурнуватої сусідства.

Я рушив уже візником від станції в місто, коли, озирнувшись, побачив позад себе довголищого пасажира. Хоч він і натякав щось у вагоні про якісь справи у цьому ж місті, але його метушливість, його намагання бути ніби поблизу мене, знову стурбували мене. Я вирішив не нехтувати заходами перестороги. Назвавши візникові навімання найвіддаленішу вулицю, я довго їхав містом, плутаючись різними завулочками. Опинившись на протилежному боці міста, далеко від потрібної мені вулиці, я врешті відпустив візника.

Тимчасом надходив вечір. Сіра сутінь, насупившись над містом, затягала будинки, вулиці, пішоходи. Як з туману, виринали зрідка завуалені при смерком постаті й зникали у темних завулках. Я подумав, що пора, і повернув на явочну адресу. Чорноока дівчина Ася, зустрівши мене, заявила, що квартиранта немає і сьогодні не буде, — поїхав чогось на село. „Якщо дуже вже треба його бачити, навідайтеся завтра, він обіцяв повернутися“ — заявила категорично. Хоч це мені й зовсім не подобалося, але що ж поробиш. Я зайшов іще на одну адресу, але там чекала та ж невдача. А ніч все насувалася, а з нею й проблема ночівлі. Після довгих пригадувань нових адрес і їх обмірковувань я вирішив переночувати в готелі.

Чи годилося з конспіративними документами спинятися в прилюдному місці? А хіба ж можна було передбачити те, що потім трапилось? Та й чи можна це пояснити лише готелем, чи не трапилось б чогось подібного і поза його стінами?

Поблукавши містом і побувши в кіні, я зайшов в готель „Париж“ і взяв собі номер. Було вже близько 12. Служник, проводячи мене в кімнату, тихо, напівголосу нагадав, що мешканці вже сплять і що взагалі треба зараз додержувати спокій. Я віддав йому документа і, замкнувшись, вклався спати. Легкий сон швидко вступив у мої повіки. Я не знав,

скільки минуло часу, коли досить енергійний стук у двері розірвав мій сон.

Здивований, я гукнув с просоння:

— Який там чорт заважає?

— Відімкніть, перевірка документів.

Мої доводи й посилання на нумерного не мали успіху. Розлютований, я відімкнув двері, але в ту ж хвилину хитнувся назад. Перед мене стояв знайомий довголиций пасажир в супроводі двох салдатів.

— Це ви? — витиснув я звук з фалшивою посмішкою, приховуючи свою розгубленість.

Він щось пробурчав, натякнув на тривожні часи й непевних людей і, покрутивши мого студентського документа, наказав одягатись.

— Поїдемо з нами, — сказав він, насупившись.

Мій подив і обурення, мої протести й вимоги пояснень розбивались об його холодну, непохитну й сувору, як крижина, байдужість. Він уперто настоював на своєму, повторюючи трафаретно: „Там все виясниться“.

Я змушений був скоритися.

На вулиці близько готелю він покликав візника, що стояв, ніби наготовлений, всадовив мене разом з салдатами, сам стрибув на другого й гукнув: „Трогай!“

Все це трапилось так швидко, так несподівано, все це так приголомшило мене на перших порах, що я лише дивувався—дійсність це, чи модифікація арабських казок „Тисяча і одна ніч“. Спочатку я дивився на порожні, сивим присмерком повиті вулиці, на сліпі мовчазливі будинки й думав, а що ж далі? що?

Але чимдалі їхали, тим неспокій опановував мене. Для мене було ясно, що я попав до рук шпика. Мені ввижалась контр-розвідка, і тривожна думка огорнула мене, та разом заговорило почуття боротьби й відповідальності. „Брешете, прокляті!“— мигнув я на вартових і раптом винісся з екіпажу. Але не встиг зробити й двох плижків, як відчу-

гострий удар в голову. В ту же мить в очах замигали огні, потім все захиталось, завертілось, попливало.

Григорій Іванович зробив павзу і жадібно, на повні груди ковтав свіже, замиське повітря, ніби знову хтось загрожував йому небезпекою, і він квапився востаннє напиться живущого напою.

— Прекрасно, як легко дихати,— зауважив він з дитячим захопленням, дивлячись на м'які вечірні тони природи, на лікуваті береги річки, на розкидані піщані, порослі чагарником островці, на білі хатки розташованого на тому боці хутірця й людей, що вовтузились човном на річці.

— Рибалки, а чи ловиться що в річці? — запитав він з явним наміром, як мені здалося, перейти до іншої теми. Я зауважив, що ми спинилися на дуже цікавому місці його розповіді, що ухилялись від теми — це значить жорстоко посміятися наді мною.

Григорій Іванович потер лоба, насупився, ніби йому важко було ятрити свої колишні рани, а зрештою піддався.

Так от перед мене стала туманість, хаотична, безбарвна, як первісна туманність далеких, овіяних чудними казками й біблійними легендами сторіч; одвічна туманість, що непроникливою заслоною затулила простір, перепинила біг часу, закони планетного руху зробила нікчемними, а наміри зайвими й непотрібними.

Чи швидко вона розсіється і настане день — зійде сонце, чи має свої початки, де її береги? — я нічого не знав, нічого не відчував — окрім туманності. Вона тримала моє тіло, тиснула на груди, під боки, а я гойдався на її хвилях, з простягнутими ногами, з руками, занесеними за голову, раз угору, раз униз. Я ніби плив тихо, повільно, ледве чутно, без будь-якого зусилля. Вона несла мене, а я, безвладний і покірний, лежав в її обіймах, як на хвилях морських. Там не було життя, але не було

ніби й смерті. Те становище, коли хочете, я назвав би, за індійською філософією, нірваною. — Ніщо. Бо я існував і ні, бо мені було зручно і ні, мені було байдужо.

Чи довго я плив? Може, цілу вічність, а може, найменшу долю її, бо хіба ж можна знати, коли не було дня, ані ночі, а стояла така сліпа, всевладна туманість. Потім мені стало щось заважати, щось ніби смоктало серце. Ніби п'явка. І з смоком її всотувавсь якийсь сум, невиразний, незрозумілий, як осіння туга. Мені хотілося зробити якийсь рух, розірвати хоч на мент туманність, хоч на хвилину побачити світло, день.

Тоді випростав з-під голови руку й простяг перед себе. Помацки, обережно, як невидючий. Моя рука діткнулась якогось предмета. Щось зашамотіло, ворухнулось. Я раптово підняв руку, насторожився. Жадного звуку, ніякісінького руху, але в ту ж хвилину відчув гострі, колючі болі в голові.

Я розкрив очі.

Крізь бліде мерехтіння світла виступили контури закапелка. Я побачив важку, звислу наді мною стелю, сірі, забруднені стіни, маленьке, загартоване, зробилене майже під стелю віконце, відчув холодний, цементований діл, притрушений соломою.

Намацавши на лобі гуглю й зціпивши зуби від болю, я прислухався. Десь глухо дзвякнув замок, почулася віддаленна хода, якийсь притишений го-лос, і все замовкло.

Для мене все було ясным, ніщо не викликало сумніву про місце мого перебування. Для мене одно лише було незрозумілим, одно турбувало—що саме викликало мій арешт?

Чи має контр-розвідка докази і, коли має, які саме? звідкіля? якого походження? Чи було щось несправне в документів? Чи є одна лише підозра, підсилена моєю необережною, може, цілком помилковою і так невдалою спробою втечі?

Все це могло вияснитися на допиті. Тільки з допиту можна було дізнатися про таємницю мого арешту, а з нею і про мою долю.

І я чекав на допит.

Але чи розумієте ви, дорогий товаришу, що означає це слово? Чи уявляєте, що значить чекати для людини, раптово вихопленої зі своєї стихії, запхнутої в чотири стіни зовсім голого закапелку, коли доля її повита зловісною перспективою?

Спочатку я ходив. Власно, крутився між двома кутками по найдовшій діагоналі,— два кроки туди, два назад,— так б'ється спійманий птах у неприродній для нього клітці.— А в голові мимохіть снувалися різні думки, здогади, припущення, виникали різні теорії, настирливо невідчепні, логічно переконливі.

Я згадував усі епізоди моєї подорожі, прощання з товаришами, зустріч з тим довголицим суб'єктом, його підозрілість, розмову у вагоні і в готелі, і картина змальовувалась надто сумною, загрозливою, зовсім безнадійною.

Мені здавалося, що мене викрито, навіть зраджено, що справа цілого загону, може, під загрозою.

Я знав, що в такому разі на мене чекає, але без перебільшення скажу: в ту хвилину я був до цього байдужний. В ту хвилину я кипів з однієї мислі: „Хто б міг бути зрадником, Іудою проклятим?“ „А ти певний?“ — якось згадково звучало запитання Чуба на мою обідянку вернутися за два дні. Так не вже Чуб?

І я знову все пригадував, аналізував.

Чуб? Не може того бути. Не може! Це вигадка. Це хвороблива уява. Це не все загублене,— шепотів в мене інший голос, настроюючи на добрий лад, викликаючи деякі ілюзорні надії.

Та й справді — силкувався я підсилити їх логікою. Коли б зраджено, то яка рація було арештовувати в дорозі, а не на місці? Чи міг би шпик так пово-

дитись у вагоні, сказати так просто „Дозвольте прикурити“? Та й зустріч, зрештою, з ним у готелі сталася скорше випадково, — аджеж міг я заночувати у когось у приватному приміщенні.

„Подивимось іще, чим все це закінчиться“ — говорив я заспокоюючи. Почекаємо.

Тоді прислухався до кроків, до кожного стукоту, що схоплював мій загострений слух. Мені здавалося, що от-от щось зашарудить за дверима, клацне замком і покличуть на допит. Я ж хотів, щоб це сталося якнайшвидше, щоб розкрити їхні карти, зорієнтуватись. Та кроки десь танули, звуки глохли, і в закапелку встановлювалась та ж принишкла, таємнича тиша, порушувана лише відгомоном міста.

Стомлений топцюванням, я опускався на діл, спирався головою об стіну й дивився на сонце, на пасмо його проміння, що, пробившись крізь верхню шибку заґратованого вікна, розтікалось зайчиками біля мене.

Я стежив за ними, за цими веселими, рухливо невлесними створіннями. Я намагався впіймати якогось із них, затримати на долоні, але він пустотливо стрибав на соломинку й зникав десь, щоб знову плигнути мені на долоню.

Чи не здається кумедним, наївно-дитячим це ваблення в сонячного зайчика? Я не можу без посмішки згадати ці епізоди. Але ж чи уявляєте ви, товаришу, сонце в закапелку, у цьому похмурому ґровищу?

По кутках тулиться сіра сутінь і холодною вогкістю дихає на вас. Тиша. Зрідка чути якийсь звук, клацання ключа, дзенькіт замка і знову тиша. І ви один з вашими тривожними мислями. І раптом вривається пасмо сонця, як прекрасний, незрівняний гімн, як веселий, переможний сміх.

Коли сонце, тоді здається, нічого страхітного на цю хвилину не станеться. Люди за сонця ніби соромляться робити дуже щось brutальне, протиприродне

Так спокійно дивився я на сонце і з сумом проводжав останнє проміння. Я стежив, як воно пливло по стіні, грало ясною плямою у кутку під стелею, як, затримавшись на хвилику на ґраті, падало по той бік за стіною. А в закапелку робилося все хмурніш і смутніш.

Тоді я мимохіть тягся до сонця. Я ставав навшпиньки і, схопившись руками за ґрати, дивився на сине небо, на верхів'я дерев, на місто, що лежало там унизу перед моїми очима. Воно ніби в'язало мене із життям. Але знизу, із-за муру, до мене долітав оклик вартового салдата: „Не можна визирати. Закройся“.

Я не звертав уваги, ніби не чув, ніби не до мене це стосувалося.

„Тобі кажу,—присікався вартовий, зазираючи на мое вікенце.—Закройся!“—кричав уже загрозливо.

Я мусів „закритись“.

І знову крутився між глухими мурами мовчазливого закапелку. Як хотів розірвати тоді цю зловісну, набридливу тишу! Я навмисне стукотів у двері кулаками, довго й уперто. Приходив дозорець. Я чув його притишені, розмірені кроки, шарудіння за дверима, я бачив його око в маленькому дозорному вікенці, одно око, що здавалося таким великим і страхітним, ніби око чудовищного циклопа.

„Я хочу на повітря, на прогулянку!“—кричав я що є сили.

„Не можна кричати“—чув я сердиту відповідь, і око зникало, кроки віддалялися.

Так минув день, відходив другий. Цілковита байдужість до мене і зовсім спантеличила мене. Певно, не такий я вже цікавий для них, що так затягають допит, а втім, це краще,—переконував себе, з властивою певно усім людям рисою—з найгірших обставин шукати для себе виходу.

Наступив вечір. Я простягся на долу, підобравши під себе солому на це єдине логовище. Я почав

уже засинати, коли відчинилися двері і вартовий сказав: „Ходіте“.

Я не запитував його. Я знав, куди викликають, і мовчазливо, зі зрозумілим тремтінням серця ішов за ним.

„Нарешті все буде ясним“ — говорив я собі.

Мене всадовили на візника і в супроводі охоронців везли містом.

Ми спинились у якомусь завулку перед освітленим будинком. Провівши повз вартового, охоронці втиснули мене в кабінет.

„Прошу, сідайте“ — сказав мені чемно штабс-капітан з чорною борідкою, з маленькими очима й блискучою на всю голову лисиною.

Я мовчазливо опустився на стілець проти нього, трохи здивований, що перед мене сидів не той знайомий довголиций суб'єкт, а зовсім нова людина.

„Ваше прізвище? ім'я? по батькові? Ви так називається? — запитав штабс-капітан, прищуривши і без того ледве помітне око. — Ну, розкажіть“ — продовжував тоненьким голосом, що ніяк не пасував до його досить кремезної постаті, не зводячи з мене прищуленого ока.

Я сподівався щось почути від нього.

Тому його тактика була мені не до вподоби. Вона заховувала дві скрайності: або слідчий знав дуже багато і просто хотів трохи побавитись, або він нічого не знав і на моїх свідченнях гадав будувати свої плани.

Я здвигнув незрозуміло плечима.

„Про що саме? Може, пана капітана цікавить мій перший роман?“ — сказав я з прихованою іронією, намагаючись надати всій історії з моїм арештом несерйозного характеру.

„Про роман? — замислився на хвилину слідчий, спантеличений, здавалося, цим запитанням. — І про роман, — погодився цілком серйозно, — тільки це потім, а зараз про себе. Ви студент, з Києва, або за нього

себе вдаєте? — натиснув на останнє слово. — Так от розкажіть про мету своєї подорожі на шахти“.

Що я мусів відповісти? Це запитання, що не таїло в собі нічого незвичайного, що на нього я сподівався, не могло, розуміється, пролляти світ на таємницю.

„Я готувався до дипломної роботи на тему про розвиток вугільної промисловости Донбасу і вплив її на капіталізацію країни. Отож хотів безпосередньо ознайомитися з Донбасом“.

Слідчий ледве звів схилену було голову й глянув на мене скося одним оком.

„Як же ваша студія? Задовільна?“

„Я маю тепер деяке уявлення про Донбас і його копальні. Це полегшить мені роботу“.

„Цікаво. Це похвально, — зауважив слідчий. — А як, на вашу думку, робітники? Як їхній настрій?“ — запитав раптово, пильно дивлячись на мене.

Його удавана спокійність, штучна й зовсім непотрібна чемність, менторський хвилинами тон починали мене дратувати. Ледве стримуючись, я відповів, що мої враження дуже випадкові і що про настрої робітників він, певно, має інші джерела інформації.

Він наморщив лоба. Мої натяки ніби образили його чесноти. Він зауважив, що в його словах нічого не було поганого й прихованого, що зараз натурально ж усі цікавляться політикою, усі належать до партій, а тим паче студенти, і, накінець, запитав, чи належу я до партії.

Я пильно глянув на нього. Він помацки, обережно, здавалось, підходив до самої суті справи. Це мене насторожило, хоч знову зродило сумніви, чи має він якісь докази.

„Студенти зараз поробилися просто учнями, — минули ті часи, коли вони встрявали в політику. — Дух революції, — сказав я, посміхнувшись, відлетів від студентів з революцією“.

Слідчий постукав пальцями об стіл. Потім витяг цигарку і, запаливши, замислився.

„А як ви дивитеся на більшовиків, на Леніна?“

Це було для мене вщипливим запитанням. Відповісти негативно я не мав сили: мое сумління не дозволяло до кінця грати роль заляканого обивателя. Єсть межі, за які не можна переходити, — але відповісти руба?

„Ленін? — Я з ним не зустрічався, а втім, треба правду сказати, він imponує сміливістю думки й глибиною, грандіозністю своїх планів, колосальною енергією. Impонує, як Солон, Цезар, Лютер, Наполеон, як французька революція, як всі ватажки великих соціальних рухів“.

Зловісна іронія блиснула в очах слідчого.

„Ви більшовик?“ — витиснув він якось незрозуміло, категоричним тоном, не то тоном запитання.

„Я цього не сказав“.

Він насупив брови. Наступила хвилина напруженого мовчання. Я бачив, як лице йому мінялося, як нап'ята на скронях жила посиніла, затремтіла.

„Так якого ж чорта ви, благодійний студент, намагалися тікати?“ — випалив раптово, ледве стримуючись.

Цей випадок із втечею видався мені в ту хвилину найбільш безглуздим із того, що я зробив за своє життя. Я пояснив його психостенією.

Він посміхнувся єхидно і, схопившись із-за столу, почав швидко ходити по кімнаті. Потім спинився близько мене і, важко дихаючи, прошипів, аж присідаючи від злости:

„Ви брешете! Ви заховуєтесь за дипломом, але помиляєтесь, „господін студент“, — іронічно натиснув на останнє слово, — це безнадійно!“

Цей перехід від улесливої чемности й рівноваги до скаженої люті стався так раптово, що в першу хвилину я зовсім розгубився.

„Все знають“ — блискавкою промайнула думка, гостра, як лезо, вразлива, як огонь. Мені знову приїдилась зрада, провал товаришів, цілого загону.

„Помиляєтесь!“ — кинув знову фразу слідчий, бігаючи по кімнаті.

Я з трепетом був чекав іншого слова, прізвищ моїх товаришів, певних аргументів, а з ними й останнього, можна сказати, вироку, тому його повторна, така порожня фраза трохи заспокоїла.

„Я винен у тому, що спробою втечі протестував проти безглузлого замаху на мою волю. У цьому я винен, але чого ви ще хочете від мене?“ — проговорив я обурено, переходячи від оборони до наступу.

Слідчий опустився на стілець і, встромивши на мене очі, дивився якусь хвилину непорушно, в упор. Потім витяг голову вперед і, нахилиючись до мене, прошипів з мефістофельською посмішкою.

„Ми хочемо знати ваших спільників, господін студент, спільників з банди „Зорі“.

Я мимохіть здригнувся. Для мене все стало ясным, безсумнівним. — Моя ставка була бита. Але разом з тим глибокий відрух радості вирвався з моїх грудей. Я знав, що мої товариші в безпеці.

„Ви жартуете?“ — витиснув я глухо, опам'ятавшись.

Слідчий хвилину помовчав. Потім, не звертаючи уваги на моє запитання, повторив, продовжуючи ніби свою мисль.

„Ми хочемо знати ваших спільників. Ви ж мали мужність зрікатися свого більшовизму, доводячи благодійність, — так чого ж, дійсно, не зробити цього — га?“ — посміхнувся нахабно.

Почуття образи, гніву, обурення пронизало мою свідомість.

„Мерзотник!“ — хотів я крикнути, але слово застрягло, щось підкотилось до горла, щось паралізувало звук. Як переможений, я міг тільки безсило кусати губи.

„Подумайте. Два дні строку“ — кинув слідчий і, підвівшись, натиснув на гудзика.

„Так, подумайте. Два дні строку, — підкреслив, передаючи мене вартовому, — а там...“

Григорій Іванович на цьому спинився.

Вечір швидко насувався. Захід гас. Останні проміння слабким відблиском мережили край небосхилу, а вгорі на потемнілому полотні низько приспущеного над головами небесного шатра все частіше засвічувались вогники, все ярче горіли ближчі зорі. Свіжий, прохолодний вітерець тяг із півночі, із-за річки, повитої густими клубами молочно-туманних випарів.

Григорій Іванович, озирнувшись, зауважив, що треба вертатись додому.

Я не заперечував, але нагадав, що оповідання не закінчено, що ми розійдемось не раніше, як буде дана йому розв'язка. Я ж хотів якнайскорше довідатися про того Хихлю, про його ролі в цій справі.

Григорій Іванович ковтнув свіжого повітря й покільово, притишеним голосом, ніби знову переживаючи колишнє, вів сумовито:

„Два дні, а там...“—з цією фразою мене повернули назад, в той же самий закапелок. Що там? Мій слух нічого не вловив, може, навіть нічого більше й не було сказано, але що з того? Я бачив хижачський блиск очей слідчого, неприховану радість голодного вовка, сп'янілого від духу близької поживи. Я знав, що приховується за тим словом, вимовленим з особливим наголосом і смакуванням.

„Два дні,— а там?“

А там — смерть.

Смерть?

Це слово прозвучало якось просто, як одне з тих слів, що вражають хіба деякою новизною й незвичністю звукового вражіння. Смерть? Що ж тут дивного? Що дивного в смерті для партизана, для червоного партизана, захопленого контр-розвідкою в час смертельної боротьби на фронті й поширення повстанського руху в запіллі? Смерть — це ж звичайний, такий можливий для нього кінець. Скільки їх, моїх друзів і товаришів, — думав я, — поклали головами за ці роки на полі боротьби за велике робітничє діло, — не одному довелося закривати очі,

а тепер випадає черга і за мною. І це так просто й неминує. На війні ж — як на війні. Там тобі звернуть карка або ти комусь.

Звісно, — думав я, — краще вмирати зі зброєю в руках підчас безпосередньої сутички. Якось героїчніше, нормальніше, так би мовити, навіть легше. Чому? Тому, що там почуваєш біля себе когось з товаришів, бачиш когось із твоїх близьких, з однодумців, а може, тому, що там смерть приходить раптово, зовсім несподівано, в той час, коли ти, захоплений дією, найменше вважаєш на неї. А втім. — підбадьорював себе, — треба вміти мужньо вмирати і на самоті, коли немає іншого виходу.

З такими думками я довго ходив по темному за-капелкові, навмисно розриваючи стуком каблуків таємничо-зловісну тишу глибокої ночі й намагаючись логічним сприйманням законів життя уникнути будь-яких сантиментів, страхіття, побоювань.

Натомлений подіями ночі, я опустився на діл, щоб спочити. Коли ти недоїдаєш, — пригадав народну мудрість, — а хочеш зберегти сили — то треба надолужити сном, — він вгамовує нерви, він вкорочує час, робить біг його непомітним. Я хотів скористатися з цієї мудрости.

Зібгавшись в клубок, я закрив очі. Десь близько перекликалися півні, заперечуючи ніби неприродну тишу „мертвого дому“, церковний дзвін десь видзвонював години, а внизу, під муром, покашлював раз-у-раз вартовий салдат. Під ці голоси ночі я повільно засипав. Легка втома, як чудесний напій, розіллявшись по моїх жилах, опановувала моє тіло. Але мимохіть перед мене знову поставала фраза: Два дні, а там? А там, смерть.

Смерть?

Смерть.

Смерть, — промовляв на вухо якийсь чортик на різні голоси, тоненько, співуче, то важко, низьким басом. Я перевертався на другий бік, намагався ні

про що не думати, але знову вчувалося це слово. Спочатку абстрактне, воно згодом набирало певного змісту, входило в мою свідомість, отрутою розпливалось по тілі.

Мені ввижався той близький день і час, коли силоміць затулюють зашморга на шию чи то пустять кулю в голову і бездиханого кинуть у могилу, як тварину. Я затулював вуха, напружував свою думку, боровся зі слабкодухістю, повторював раз-у-раз, що треба мужньо вмирати, як личить червоному партизанові, та злий чортик нашіпував мені настирливо, невгамовано: „Смерть, смерть, смерть“. Я відчував уже мацання по шиї чийось рук, і холод комашками пробігав тілом. Я схоплювався на ноги і, як загнаний звір, почувуючи свій кінець, безпорадно метався по закапелку. Як хотів я тоді, щоб швидше розвиднилось, щоб швидше розсіялась ніч, щоб скорше наступив день. Та хвилини тяглися так довго. Я знову опускався на діл, закривав очі і знову підводився. Врешті знесилений задрімав легким тривожним сном.

Я прокинувся, коли сонце зазірало уже в мій за-капелок. Та проте я не міг досягти ні рівноваги, ані спокою.

Я бачив сине небо, таке близьке й недосяжне, і місто, і далекий обрій, несходимі шляхи, безкраї поля, села й хутори. Я вчував гомін і рух, трепет життя, сповненого радощів, страждання, боротьби й перемог.

І сум, невимовний, непереборний сум стискав моє серце.

Моя тривога збільшилася другого дня з наближенням вечора. Я чекав нового виклику і останнього. Напруженим вухом я вслухався в кроки в коридорі, в шарудіння за дверима. Як хотів я тоді побачити когось із своїх друзів, почути їхній голос, крикнути щось на прощання, подивитися іще раз на світ!

Я підходив до вікна і, ставши навшпиньки, дивився на місто, ігноруючи вартового.

„Хай стріляє,—думає я рішуче, вдивляючись у високі бані церков і ловлячи останнє проміння передвечірнього сонця.— Хай стріляє,— все одно“.

Але дивно. Вартовий салдат ніби нічого не помічав. Повільно, опустивши очі на землю, ходив він попід муром з одного кінця до другого. Раз підвів був о і догори, ніби кинув погляд на мене, але знову байдужно вставився на землю.

Вдоволений з моєї перемоги над законами „мертвого дому“, я облишив вікно, коли раптом за мною полетіла на діл невеличка кулька, зроблена з хліба. Тремтячими руками я розламав її.

„Кріпися, Гришко, може, щось зробимо. П.“—прочитав надряпану олівцем коротеньку звістку, і радість, непередавана радість охопила мене. Я ще не знав, хто це „П.“ Я тільки догадувався. Я не знав, розуміється, що може зробити автор цієї звістки, але я відчував, що я не самотній, що близько мене хтось є з товаришів.

Хто ж це може бути? Хто — цей П.? Невже Чуб, якого підозрював у зраді і хто вкинув у закапелок цю чудесну кульку?

Зацікавлений, я поглядав на вартового. Я придивлявся до нього, шукав ніби пояснень, якихось відзнак на його лиці. Але враз він підвів голову й сердито вигукнув: „Не можна!“

Я змушений був підкоритись.

Тимчасом наступив вечір. Сіра, непрониклива сутінь розповзалась по закапелку. Слабкий світ ледве просвічувався у маленьке віконце, утворюючи фантастичну картину якогось підземелля. Десь в коридорі клацали замки, чулися якісь кроки, потім повільно всеглохло. Запанувала мертва, чужна, така набридливо-осточортіла тиша. Я ходив по закапелку, повний різних передбачень і хвилювання, коли відімкнулися двері й доглядач нахмурений, ніби невдоволений з того, що і його турбують в цей незвичний час, буркнув сердито:

„Ходіте, за вами прийшли“.

Щось кольнуло мені в серце.

„Чи не спізняться товариші? Чи не буде ця подорож безповоротною, подорожжю *ad pater*?“

За мурами в'язниці мене всадовили в закритий, напнутий якоюсь халабудою екіпаж, якийсь вусатий служака всівся поруч мене, троє кінних стражників сточили екіпаж. В супроводі цього кортежу мене повезли містом.

Мені мерещилась контр-розвідка, штабс-капітан, його огидна улесливість, лютість, його підкопи й загрози.

„Чи не спізняються товариші?“ — вертілася думка.

Ми їхали швидко якимись вулицями й завулками. Мені здавалося, що от-от швидко й розвідка, а там... і раптом розітнувся вибух так близько, ніби під самим екіпажем, потім другий, zarazом почулася стрілянина, зойки й стогін.

В той же мент я опинився на землі. Чийсь дуже руки владно підхопили мене, і не встиг я опам'ятатися, як був уже в сідлі. Ми, кілька вершників, мчали містом, потім, вирвавшись у поле, неслися все далі в глиб степу.

Коли ми спинились на спочинок у якомусь байраку, на сході займалася уже зоря. Починало, як кажуть, на світ благословитись.

Я з радістю, ніби знову народжений, ніби вперше зрозумів красу околиць світу, вітав прихід нового дня.

„Це ти, Петре, мене врятував? — обняв я Чуба. — А я думав“ — та й замовк, хвилюючись.

Григорій Іванович на цьому подав мені руку на прощання.

— А при чім же ж тут Хихля? — запитав я, трохи розчарований, затримуючи його руку в своїй.

— Хихля?... замислився Григорій Іванович. — А втім, це дрібниця, — закінчив несподівано. — Бувайте здоровенькі!

Я не мав мужности затримувати його далі, і ми розійшлися.

А проте я вертався до себе під вражінням цього оповідання з настирливим і нерозв'язаним запитанням: чого ж все таки Григорій Івавович передав на цьому процесі своє головування — хвороба заважала, чи щось інше?

— Справді, чого?

На варшавський з'їзд пісудчики зликалися пустити радянських делегатів

Милий Олександр. ЛИСТ П. ІВ. СЕНЧЕНКО
Пишу тобі, бо ДО О. КОПИЛЕНКА
заздрю всією душею,
прикутий до редакційного стільця і немогущий,
переповнений різних турбот, довести свої справи
до краю, котрі, щейто справи, турбують мені
голову уже кілька літ і про які, щейто справи,
я хочу погомоніти з тобою і поміркувати тут.
І так ти мандруєш. Але чи не дивно тобі зда-
ється, що свою роботу ти почав саме з того
кінця, де я її торік залишив, завершивши, таким
чином, перший уступ підказаного життям про-
граму порайонового вивчення наших республі-
канських просторів. Аджеж всно, слово чести,
цікаво складається! Минулого року я об'їздив
східню частину Озівського моря; ти тепер
вздовж і впоперек перекраяв західню і таким
чином приєднав до моїх знань — Таганрогу, Ма-
ріуполя, Бердянки, Єйська свої знання — Гені-
чеського, Керчі, Тамані, Бірючого острова та
Темрюка. Чи не здається тобі, друже, що ця
випадковість має собі щось таке, що треба уза-
конити і возвести до принципу? Я говорю про
потребу планового вивчення нашої країни з
точки зору письменницьких інтересів. Правда,
на думку великого критика сучасности — Володи-
мира Коряка — це не абиякий злочин, бо він
таки, не злочин, а Володимир Коряк, міцно

переконаний, що всіляко пропагований тепер мистецький засіб, відомий під іменем „поновлення“ на Україні і „остраненія“ в РСФРР, може з успіхом замінити живе поновлення і збагачення фантазії, емоцій та знання життєвих фактів допитливого письменника - мандрівника. Так думає Володимир Коряк. Інакше для чого б він так галасливо запевняв, що ця Україна уже всім відома, як п'ять пальців, і питання про її дослідження є не що інше, як тяжкий ідеологічний ухил. Так от. Що ж таке бо єсть отой уславлений віднині прийом поновлення? Вчені люди відповідають на це так. Поновлення то єсть прийом дивитися, а значить і відображати річ — знайому так, ніби вона є абсолютно нікому не знана і не відома. Ось так говорять наші теоретики. Але чи не здається тобі, Саша, що їх устами рече Кабінет, справжнісінький Кабінет, огорожений з усіх сторін найтяжкішими мурами? Ці мури треба штурмувати, треба їх повалити к лихій годині, щоб було просторіше для живої думки і літератури, гаслом якої завжди є, було і буде: поновлення і виростання за рахунок невідомого, через його урозуміння і виображення у мистецтві. Інтерес, який пару десятків літ суспільство мало до Горького, Гамсуна, Винниченка і Олеся, і базувався на цьому. Нові, невідомі до того теми, ідейні і життєві факти ішли вкупі із новим стилем, із повнокровними прийомами, завдання яких, цебто прийомів, оформляти хаос нової психологічної формації суспільств, цебто, зрештою, невідомість. Засіб же „поновлення“, в межі якого деякі наші критики прагнуть втиснути сучасну літературу, являється в ті часи, коли починає засипати суспільна думка, коли замість жадання і живих рухів трепетливого серця йде поступовий наступ на пізнання та вивчення живого життя. Настає доба догмату, непогрішимих положень, готових і раз назавжди даних зразків. І от тоді, коли замирають одзвук боротьби за живе слово, образів

і композиції, тоді і підводить голову прийом поновлення: треба ж показати настогидлі речі так, щоб була хоч яка ілюзія новизни. Ні, Саша, ми воліємо краще показувати незнайомі речі, але так, щоб вони стали рідні і знайомі. Тому хай живе планове вивчення „невідомої“ української землі. Всяка стилізація (а таку несе із собою оновлення) є вже скептична із своєї природи. Здорове ж захоплення (а несе його вивчення навідомого) — розхристане, барвисте, неक्лемезне, але свіже і п'янючо плямисте! Ось Озівське море, або, як його називають, всеукраїнська калюжа. Таке сіре, ніби безбарвне, але скільки воно подарує моментів справжнього захоплення тим, хто підходить до нього чесно і з відкритим серцем. Чи зустрічав ти, мандруючи там, молодичку рибальчиху з кубанського берега або цьогобічну красуню на кубанському березі, коли вона, ота рибальчиха, сильна і смілива, обсмалена сонцем, захолюпає солоною водою, — після триденного шарпання „низовкою“, впевнено і крепко прямує свого баркаса в затоку? Уяви поруч неї нашу суходільну молодичку, яка за найбільшу подію свого життя вважає невеличку ночівлю десь у степу за п'ять верстов від свого захисного куточка. Тому для мене ясно й зрозуміло, що там, де ти будеш писати про оту селянку, всім відому і перевідому, ти, — бо інакше тобі буде нудно, — будеш намагатися малювати її як щось невідоме, і підеш через спосіб „поновлення“ шляхами скепсису і стилізації, бо здається тобі, що тільки в цей спосіб ти з честю можеш вийти із боротьби з таким матеріалом. Але зовсім інша справа із тією рибальчихою, якої ні ти, ні суспільство до цього часу абсолютно не знало і яка лише самим фактом свого існування розбуркує цікавість і захоплення. Тут ти зіткнувся із самим життям, соковитим і повнокровним. А що воно має своє власне оточення, свої власні закони, звичаї, мову, номенклатуру, свої краєвиди і непо-

дібність до того, що вже ти знаєш, — то й засоби твої, і твоя мова, і твоя емоційна напруженість виліються у форми, скільки оригінальні, скільки і яскраві. Ти будеш шукати шляхи і до свого власного стилю, і до стилю своєї доби (яка, зрозуміло, складається із сукупності стилів окремих письменників). І от тут починається надзвичайно широке поле для експериментів, спроб. Ти тільки уяви! Кожен територіальний шматок нашої країни являє собою з усіх боків: з природного, економічного, національного, побутового, історичного, якусь окрему суцільність, пронизану якимсь, сказати б, своєрідним духом, гаммою асоціацій, що зв'язують нас із якимись визначними вершинами історії даного району. Ти мене краще зрозумієш, коли уявиш, що поруч із районом Озівського моря стелеться з короткою, але бурхливою історією — Донбас, поруч Донбасу з іще коротшою, але й бурхливішою історією, Дніпрелістан, а поруч із тим — стара Київщина, Поділля, Волинь, повільна Полтавщина і експансивна Одеса. Тому зрозуміло, що, ставши за об'єкт літературного твору, кожен із цих районів, при умові, що письменник старанно і свідомо поставиться до розв'язання своєї проблеми, вже темпом свого сучасного життя чи романтичними фарбами історичного минулого, — потребує для себе я сказав би окремого стилю. Бо справді, не можна, та й неможливо, тим самим стилем писати про Одесу, як і Золотоношу, про Озівське море, як і про уславлене Ворскло. Коли правда всьому, що я говорю, тоді можна погодитися із зауваженням Спенсера, який думав і висловлював настирливе бажання, щоб кожен окремий письменник умів володіти не тільки окремими літературними жанрами, але й навіть окремими стилями. Він бо вважав, що одноманітний стиль літератора є наслідок просто його обмеженості. Навпаки, високо розвинена людина однаково вільно в разі потреби може використати усі йому відомі літературні стилі. Правда,

це не те, що нам треба, бо кожній епосі властивий і свій стиль, і ми його шукаємо і для своєї, але для урізноманітнення літературних засобів цей принцип можна було б ухвалити, та не тільки ухвалити, а й застосувати практично. Особливо, на мою думку, це дало б ефектні наслідки в роботах історичного характеру, яких, здебільшого історичних робіт, у нас покищо немає, але які повинні бути, бо зрештою в своєму розпорядженні ми маємо одну із найяскравіших історій у світі.

Отже, спробою синтезувати свої думки. Стиль не є щось застигле, дане раз назавжди, а, навпаки, він є категорія рухлива, постійно змінна, як функція окремого об'єкту приложення письменницької сили. Це справедливо в застосуванні як по координаті просторовій, так і по координаті часовій.

На цьому, милий Саша, я й кінчаю. Пробач за можливу заплутаність, темноту і неясність окремих місць, це бо є наслідок почасти похапливості, а почасти притаманної нам усім ліричності за рахунок уміння точного теоретичного мислення.

Твій Ів. Сенченко

PS. Оце ось зараз одержав лист від Тереня Масенка. Скільки він має в собі багато цікавих думок і положень — то й посилаю його тобі в Сурожію на втіху і розмишленіє.

І. С.

Тьмяно горбиться степ З ПІВДНЯ ТЕМНІЕ ОБРІЙ
і повітря гусне.
Десь погирмує. Горблять-
ся синьо гори
під задимленим і неспокійним небом.

Уривок
в. МИСИК

Далеч криючи широко й десь у горах
низько стоїючи, хмари пливуть. В яругах
душно, мертво, отруйно достиглі трави
пахнуть. Одразу з яруг на курінь послався
теплый дух долиню. Із долин поволі
вітер звівся холодний. На ріках тьмяних
загойдались кущі й води достали.
Хвиля погнала в глибини голодну рибу.
Йде гроза. Океаном п'ятьми находить
на закурені ниви — й покійно гнуть
трави сухі перед нею — й в німій знемозі
ронять насіння на висохлий ґрунт. У незнаній
тьмі, за відрогами гір, не стихає гуркіт.
Десь над сірими грецькими селами часто
злий спадає вогонь і впливається в гори.
Злива слідом заходить і чорним шумом
затопляє подвір'я. Ріці не спитьсья:
все тривожніше розходяться хвилі, глибше
темний неспокій проймає глухі затоки.

Вітер зміцнів — і стіною вже йде по горах.
Дме могутньо, смужисто у гірла балок,
воду потоків спиняє, ламає стебла,
пил холодний, важкий підіймає круто,
забирає насіння сухе і листя,
і комахин заблукалих — і з свистом все те
кидає хвилями в димний, тривожний простір.

Вітер, як мур! Не спиняйся, жорстокий вітре!
Ти б дихнув над землею холодним духом
дальніх просторів, свіжістю злив прозорих!
Ти б повіяв широм хмельним з Чорномор'я,
Ти б освіжив тоску степову, гарячу!

Але полєгкости ти не приносиш, вітре.
Зляканий, повний одчаю, женеш ти степом.
Ти забираєш з густих комишів, де в рясцї
спить блїда малярїя, отруйну тишу,
ти з яруг забираєш одстояний смуток,
п'єш запашну їркоту полинів, збираєш
дивний дух чебрецю, що таїть ся в травах.
Смугами ти забираєш святий, старосвітський
дух васильків, що сохнуть в хлїбах, поймаєш
мрійні душі летучок і зусклу терпкїсть
синяку, що по схилах синїє струнко.
Чути в тобі всіх дерев і травинок душі —
але полєгкости ти не приносиш, вітре!
Ти стїною тоски незбутньої сунеш,
ти, як марення спраглою степу, чорно
розпинаєш ся в небї й курні рукава
через гори в долини глухі простягаєш.
Ось летять із корінням вирвані стебла,
за курявою й насінням не видно свїту.
Листя живе одривається, з криком вгору
виринає й летить угорї, як мрійний
корабель трав'яного народу, часто
черпаючи бортами й стерно зубивши.
Сили жорстокі зійшли ся на герць! І чути,
як зіходять ся велетні чорні, руки
простягають над степом, стрївають інші —
і закипає змагання жорстоке в небї.
Чути, як пружають ся м'язи і тьмяно, чїтко
наростає зусилля, і ворог рветь ся
із напружених рук, і спітнілі руки
посковзнулись, і знову борня заходить.
Сили великі зійшли ся над чорним степом!

Люди сидять в куренї — і курень самотньо
стоїне під бурею, вітер в щїлини рветь ся,
слїпить очі, з долини несе невпинно
крики трав і кущів і трїскачий гомін
комишу із озїр і заток померхлих.

МАЙК ЙОГАНСЕН

М. ТЕРЕЩЕНКО

Сумно людям перед обличчям бурі.
Поряд лежать вороги і тримтять од жаху.

Де ви, сили землі, ви, тривожні душі
трав, дерев і кущів, що у тиші мирно
кожен біля свого працювали, дзвінко
перегукуючись у лункім повітрі?

Де ви, в гострих шапках, малорослі, сильні
прялі й ткачі, що у тиші ночей помалу
із повітря й землі випрядали пряжу,
з сивих волокон сукали солодкі стебла,
з нижних ниток листки прозірчасті ткали?

Де ви, господарі непомітні, тіні,
що круг людини живуть, що ночами й днями
роблять роботу свою непомітну й дивну?

Зникли всі, розтеклися по норах, в ріках
десь на дні причаїлись, в порожні стебла,
в дупла сховалися. Той од вітру з розгону
плав у криницю й дригаючи ніжками, швидко
доринув до джерела вузького й миттю
зник, розтуманився і тільки бульба зосталась.

Другий, весь у багні, в камишках трудився
з заступом — допомагав корінцям тоненьким.
Гостру шапчину повісив на пень, кожушок
на лататті розпнув, волохаті груди
оголив — і трудився уперто в тиші.
Часом піт витираючи з лоба, вгору
він поглядав і, піднявши брову, уважно
Слухав гомін куніць старих, посивілих,
що одна до днієї хилляючись, чутку
передавали уздовж по ріці за гони.
Плюнувши в руки, він знову згинався. Вчувши
вибух грому, неначе од сну прокинувся.
Все покинув і вліз у стебло найближче.
Там крізь колінця пробився й у ґрунт сховався,
причаївши в корінні маленьких подих.

Третій баштани обходив, лічив поволі
водяні кавуни й огірки колючі.

Часом перед важким кавуном спинявся
по хазяйському стукав цілком і, вухо
притуливши, вислухував, чи не спить там
кавунова лінива душа, забувши
за щоденну, невинну свою роботу.

Лисини оглядав, підмощав сухого
їм піску, щоб кавун наливався дзвінкіше.
Зліз на сонях старий, щоб злічить насіння,
нахилившись, він так у лічбу заглибився,
що не помітив, як вихор зайнявся в тиші,
що не вправився злізти завчасно й раптом
впав додолу. Кривий, він побрався в трави,
десь причаївся під грудкою — і, з досади,
що лічбу доведеться почати знову,
довго ворочався в ліві й не міг заснути.

Вітер міцніє. За гір наближає злива.
Вітер здіймає в полях куряву й насіння.
І, в куріні ховаючись, вчули люди
раптом кволий і жалісний крик. В долині
хтось прокричав... Чи то темна душа якоїсь
деревини, з листком одірвана, міцно
за листок учепившись, цукнула з жаху?
Вітер міцніє. Й коли вже курінь холодним
дрожем пройнявся і кожна стеблина в струнку
мертво витяглась і комашня безсила,
вирвана з нір, силнула в пільму і пізні
літні жуки, мов кулі, бились об стебла
й падали мертві й котилися далі в простір,
вже коли й дихати нічим у шумі стало,
раптом щось перервалось — і все затихло.

Вітер упав. І, невидні людському оку,
в темі кружляли стеблини й спадали. Душно
пил осідав і комахи в щілини глибше
залізали, стривожені зміною. Дляво

десь у долах сухих зашуміло. Раптом
вирнуло зза гори — й розп'ялася злива!
Чути, як плесо вона перейшла, на гори
чорним шумом полізла. Тверді краплини
впали в курінь. Невідступно шумить над степом.

Вельмишановний і ЛИСТ III. О. КОПИЛЕНКО
дорогий наш дру- ДО ГР. ЕПІКА
же Григоріє Дани-
ловичу! Допіру одержав я листа від Івана Сен-
ченка, де він прохає розповісти йому про стан
пролетарської літератури на Україні. Як тобі
відомо, він, вищезазначений Сенченко, завідує
універсальною торгівлею на Літературному Яр-
маркові і разом з тим малює свої славні черво-
ноградські портрети. А я так ціную твої думки
про наші культурні справи, що перед тим, як
написати відповідь, хочу порадитися з тобою в
деяких справах. Разом з цим надсилаю і листа
нашого друга Івана Сенченка, щоб ти зрозу-
мів, які серйозні питання він ставить і як гли-
боко зачіпає складні моменти нашої літературної
справи.

Вибач, що порушую твій спокій, турбую ви-
щенаведеним листом. Знаю, що сидиш ти зараз
десь в глуші нашої українізованої України на
березі якоїсь тихої річки і ловиш окунів та
матеріал для нового прекрасного оповідання.
Правда, це ухил з твого боку. Бо інші про-
летарські писальники сидять в цей час десь на
димарях заводів і спостерігають звідти робітни-
чий побут, щоб написати епопею карамельно-
сахаринову під назвою: „Татко“, „Дядько“ або
„Здрастуйте, ми ваші родичі“. І за це під шумок
від таких самих писальників, одержують звання:
заслуженого пролетарського, революційного, ра-
дянського, народнього, міжнароднього, інтерна-
ціонального, всесвітнього писальника.

Проте чекаю з нетерпінням твого роману про трагедію українського раба про славних коліїв та про їхніх ватажків — Залізняка й Гонту. Бо фактично у нас на Україні немає історичного роману. А матеріалу — хоч бери та загібай. Його й гребли кашенки та мордовці і халтурили на нашій історії.

Так-от, друже, чекаю твого роману про коліївщину, про трагедію українського раба, про Гонту й Залізняка. Я певен, що з твоєї легкої руки ми почнемо створювати свій справжній історичний роман. Гляди бо, яку прекрасну історичну літературу художню має Франція. (А ми ж мусимо наздогнати й перегнати). Не драма, а просто трагедія — мати літературну історію і неоспіваних відважних героїв. Але в нас так: або мовчать, або заливають історичні події і факти „Зливами“ І. Кавалеридзе і інших.

Ми звикли говорити — культурні надбання, культурне нагромадження, культурні сили!.. Пам'ятаєш ту гофманську фантастичну ніч, коли ми з тобою під уперту агонію дощу, спіткаючись столичних тротуарів, мріяли про підсумки надбань нашої культури — про велику українську енциклопедію, типа теперішньої руської, або британської. А тепер оце, я, поміркувавши добре, думаю — навіщо здалася нам тая енциклопедія? Ти ж візьми на увагу таке: енциклопедія вимагає багато часу для видання, паперу, роботи... Бо ж і тираж її буде не менше сотні тисяч примірників. Навіщо стільки турбот? Адже в РСФРР виходить зараз цілих одинадцять енциклопедичних словників різних багатотомних. Тож певно що й на нашу долю вистачить і зовсім не треба вставляти в п'ятирічку видання української енциклопедії на сорок — п'ятдесят томів, як ми з тобою мріяли тієї фантастичної гофманівської ночі. Бо це є і залишиться фантазією письменників, що завжди хоріють на цю хворобу і намагаються переганяти події...

Був я оце, дорогий Григоре, на Бирючому острові. Не чув такого? Це на Озівському морі, проти міста

Генічеського. Їхати туди дванадцять верстов баркасом треба від того Генічеського. Глухий острів і зовсім не нагадує островів Нормандії, яких ми з тобою ніколи не бачили. Бирючий острів — з низькими берегами, а не скелястими і могутні хвилі не розбиваються об скелі, як в Нормандії, а підчас штурму просто заливають дванадцять хат тих рибалок, що завзято оселилися тут. На Бирючому острові немає і розкішних садків, як на Нормандських, бо дерева тут зовсім не ростуть. На нашому острові не жив і славетний батько французького романтизму, бунтар і лірик Віктор Гюго. Він працював вигнанцем цілих дев'янадцять років, як тобі відомо, на островах Нормандії — Джерсі й Гернсі. Чи не здається тобі, що назва Бирючий звучніша за Джерсі чи Гернсі... Але найголовніше те, що на островах Нормандії немає баби Борщихи. Ця баба серед відірваної від світу людности Бирючого острова, править за: радіо, телефон, командарма, відьму й автомат з невичерпаним запасом лайок. Ото вона мені й сказала про свою сусідку так:

— Діждалася сука допомоги, сама на призьбі лежить а цуценята брешуть...

До чого це я? Так собі просто. Цікава дуже баба тому й згадав.

Які новини. Українізувалася велика політична впливова газета „Вечірнє Радіо“. І не згадав би я її, та останнім часом там почали писати про літературні справи і дуже гаряче заповзялися до цього. У відповідь на твою статтю „Мої зустрічі“, шостий секретар тобі відомого літвідомства якийсь Іван Кириленко написав аж цілі два підвали. Видно, бідолазі, чужі лаври не дають спокою. Цікава деталь. Говорить він тоном не менше, як Анатоль Франс, або Горький. Про тебе, приміром, цей новоспечений метр пише, приблизно, так: „Був автор молодий, надійний, а головне дуже самовпевнений“. Можна подумати, що сам Кириленко не то що шостий, а

прямо таки перший „енеральний“ секретар того ж таки згаданого відомства.

Проте, він просто комік з комою. Ти подивися, які лаври кладе він на свою безжурну блакитнооку голову. Коли письменник Григорій Епик, не маючи де примоститися, мусить працювати десь на кухні, поруч із десятима примусами, то Кириленкові, бо ж він є справжній стопроцентний „ерой“ все це аж ні чому. Адже він „просто виходячи з дому о 9-й ранку і повертаючись о 1-й ночі“ позбавляє себе цього приємного примусового оточення. З цього можна тільки радіти. Але цікаво, де буває наш друг п'ятнадцять годин на добу? Де він швендяє і в якому оточенні? Канешно, серед гудків, варстатів та робітників словоливарного „пролетарського“ цеху. Отут то й воно! І чи не в цьому секрет, що отак-о п'ятнадцять годин на добу вештаючись, пише наш друг, за його власними словами, видрукуваними також у тому самому „Вечірне Радіо“—„из рук вон плохо“. Деж пак тут гарно писати. Бідний, я йому не заздрю, бо за ті вісім годин, які він в силу крайньої необхідності мусить провести вдома, не можна ні доспати, ні доїсти, ні поголитися, ні подумати гаразд і до-схочу, ні, а це головне, обдумати, опрацювати, виносити свою річ... Але ж він з рештою не тільки метр, але й метр у квадраті. Так, скубаючи невідомо за що, і, аж ніяк не причетного до Григорія Епіка та його повісті—Олеся Донченка, Ванюша накидається, ніби той пилип з конопель, на оповідання згаданого О. Донченка, за те, що цей мав необережність написати, не довідавшись спочатку про смак Кириленка своє оповідання од першої особи. Ось тут уже воля для критичного генія нашого метра. Послухай лише, як він одним розчерком пера знищив до пня того нещасного Донченка, адже „всім бо відомо, що писати від першої особи найлегше“. Звідки, кому це відомо, крім Вані Кириленка. Просто метр та ще й з комою.

Ще кілька слів про те ж „Радіо“, власне про одну статтю, там видруковану. Але перед якими зупинитися на ній, уявм собі таку картину. У дванадцятій трудовій школі міста Запоріжжя свято. Її, цебто школу, відвідали українські письменники. Така подія, як кажуть, не „фунт ізюму“ і тому школа підготувалася до нього на всі сто відсотків: викинула гасла, плякати, портрети українських письменників. Підготувалися добре, але все ж чекали гостей, хвилюючись. Зустрічають письменників оваціями, цілком ширими. Між гостями один особливо схожий на тих, що про них кажуть „на всю деревню сапог“. Цей парубок і побачив на стіні одне сакраментальне гасло такого змісту „Вражливий — не романтик, а оповідач“. Гасло дійсно дурне, про/кого б його не вивісили, особливо в трудовій школі. Виступає з промовою цей самий письменник, нами згаданий і починає: „Невже для наших школярів, дітей робітників, немає кого кращого показати. Невже треба було псувати фарбу й папір, щоб популяризувати такого міщанського „побутовця“, як Василь Вражливий. (Із статті С. Божка в газеті „Вечірнє Радіо“).

І далі, як почав, чому школа не популяризує таких, як Шульга - Шульженко, Плискунівський, Сава Божко... Га! Куди дивиться інспектура освіти... А подать сюди завшколою Тяпкін - Ляпкіна. Та він знає, що я з Миколою Олексійовичем, з наркомом освіти, одним коридором ходжу і взагалі-і-і...

Я певен, друже, що Божко говорив не інакше, як таким тоном, судячі по статті, уривок з якої я вище навів. І чи не нагадує це тобі, друже, славного Івана Олександровича Хлестакова — чиновника з Петербургу. Проте, С. Божка ми вже добре знаємо. В статті про роман Ю. Смолича „Фальшива Мельпомена“ в „Культурі і Побуті“ (тепер цей орган звється „Література й Мистецтво“, але ні література, ні мистецтво й близько там не бувають) цей Сава так вміло жонглював з цитатами і так чисто перекручував

текст, ніби він справді народився якимсь індійським факіром. Справді цікава професія: махнув раз чарівним ціпочком і немає письменника... Махнув вдруге — і ось вже готський попутник, втретє махнув — ніби із землі контрреволюціонер. Словом наш Сава вміє чудово орудувати всілякими отакими страшними інструментами. З цього приводу мені згадується герой одного руського твору: де героєві кажуть:

— У вас руки не чисті...

А він відповів:

— Нічого - с, помоем - с...

До всього цього уяви собі, шановний друже, що Божко вимагає заборони романа В. Підмогильного „Місто“ і то лише тому, що якась провінціяльна дама скрегоче зубами від цього твору. Я гадаю, коли в неї зуби болять — нехай звернеться до дантиста, або, в крайньому разі, до Сави Божка. Взагалі в мене таке враження від статті цього автора, що він дуже схожий на іншого героя однієї п'єси, який казав:

„Чтоб зло пресечь, собрать все книги да и сжечь...“

І подамо від себе: крім Божкової...

Вибач, дорогий друже, що заставив тебе так багато читати. Хотілося порадитися про шляхи нашої літератури, щоб відповісти нашому приятелеві Івану Сенченкові. Бажаю тобі успіху піймати побільше коропів і щасливо помандрувати по гайдамацьких, старовинних шляхах.

Із щирою приязню твій *Ол. Кспиленко*